



HOUTHOFF

Kansen in cassatie

Inhoudsopgave

Voorwoord	4	Prejudiciële vragen aan de Hoge Raad	38
Hoe werkt de civiele kamer van de Hoge Raad?	6	Hoe de rechter de hulp van de Hoge Raad kan inroepen	
De Hoge Raad heeft het laatste woord maar kan niet alles		<i>Diederik van der Kooij</i>	
<i>Remme Verkerk</i>		Cassatie in belastingzaken	45
Het cassatieadvies	12	Een bestuursrechtelijke procedure die anders en eender is	
Inzicht in de kansen en risico's van een cassatieberoep		<i>Chantal Presilli</i>	
<i>Bart van der Wiel</i>		Cassatie in strafzaken	51
De cassatieprocedure	17	'Last resort' aan het Korte Voorhout	
De weg van cassatieberoep tot uitspraak		<i>Frank Mattheijer</i>	
<i>Albert Knigge</i>		Houthoff cassatieteam	58
De Hoge Raad vernietigt de bestreden uitspraak. En dan?	26		
De mogelijkheden en beperkingen van de procedure na verwijzing			
<i>Naomi Dempsey</i>			
Anticiperen op cassatie	32		
Lessen uit de cassatiepraktijk			
<i>Laura van Gardingen</i>			

Voorwoord

Cassatie neemt van oudsher een belangrijke plaats in binnen de praktijk van Houthoff. Het cassatieteam behoort tot de grootste en meest vooraanstaande van Nederland. Om een civiele cassatiezaak te mogen behandelen moet een advocaat het cassatie-examen afleggen en voldoen aan een terugkerende ervaringstoets. Houthoff is het kantoor met de grootste groep aldus gekwalificeerde cassatieadvocaten.

Houthoffs cassatieadvocaten voeren niet alleen cassatieprocedures, maar begeleiden ook appelprocedures en treden op indien een lagere rechter gebruik maakt van de bevoegdheid prejudiciële vragen aan de Hoge Raad te stellen. De ervaring met cassatie, en de verdieping van kennis en inzicht als gevolg daarvan, worden bij Houthoff dan ook voortdurend gebruikt ten behoeve van de gehele procespraktijk.

Dit boekje beoogt op beknopte en heldere wijze inzicht te geven in de mogelijkheden en de beperkingen van een cassatieberoep, de invloed van zo'n beroep op de procedure vóór en na cassatie, en de bevoegdheid van de lagere rechter om prejudiciële vragen aan de Hoge Raad te stellen. Verder schetsen wij ter illustratie enige voorbeelden van jurisprudentie waarbij cassatieadvocaten van Houthoff betrokken waren.

U kunt eenvoudig op de hoogte blijven van nieuwe belangrijke uitspraken van de Hoge Raad via onze News Update Hoge Raad. Elke vrijdag vermelden wij daarin kort de kern van de belangrijkste uitspraken van die week van de Hoge Raad. Voor een gratis abonnement kunt u zich aanmelden via newsupdate@houthoff.com. Volg het Houthoff cassatieteam ook op twitter via @Houthoff.



In september 2019 verscheen het handboek *Cassatie* (Serie Burgerlijk Proces en Praktijk nr. 20, Deventer: Wolters Kluwer 2019), geschreven door (inmiddels deels: oud-) leden van het cassatieteam.

Ranked in Band 1

Chambers Global & Europe, Litigation (2025 Edition)

Ranked in Tier 1

Legal 500, Dispute Resolution: Litigation (2025 Edition)

“The Houthoff team is our go-to team for litigation in the Netherlands, especially Supreme Court litigation. The team has profound knowledge of the real estate sector and always keeps an eye on the practical and commercial interests at hand.”

Legal 500, Dispute Resolution: Litigation (2025 Edition)

Hoe werkt de civiele kamer van de Hoge Raad?

De Hoge Raad heeft het laatste woord maar kan niet alles

Remme Verkerk

De Hoge Raad heeft het laatste woord

De Hoge Raad heeft het laatste woord. De Hoge Raad moet zich wel laten leiden door uitspraken van het Hof van Justitie EU, het Benelux-Gerechtshof en het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. Soms kan hij pas beslissen nadat prejudiciële vragen zijn beantwoord door één van die gerechten. De Hoge Raad heeft echter ook in dergelijke gevallen uiteindelijk het laatste woord. Deze positie heeft tot gevolg dat lagere rechters zich bij hun beslissingen richten naar de uitspraken van de Hoge Raad.

De kerntaken van de Hoge Raad

De Hoge Raad heeft als hoogste rechter drie kerntaken. De eerste kerntaak is het leveren van een bijdrage aan de rechtsontwikkeling. De Hoge Raad kan een knoop doorhakken als de wetgever bewust of onbewust leemtes open heeft gelaten. De Hoge Raad kan ook duidelijkheid verschaffen als over de uitleg van de bestaande normen verschil van inzicht bestaat. De tweede kerntaak betreft de rechtseenheid. De Hoge Raad geeft richting en draagt daardoor als hoogste rechter bij aan een uniforme toepassing van wet- en regelgeving. De derde en laatste kerntaak is de rechtsbescherming. De Hoge Raad controleert in laatste instantie of de lagere rechter de juiste regels op een juiste en eerlijke wijze heeft toegepast.

De beperkte toetsing: geen volledige herbeoordeling

De Hoge Raad is geen 'gewone' derde instantie die de zaak geheel opnieuw zal beoordelen. Zijn toetsingsmogelijkheden zijn beperkt. De Hoge Raad zal rechtsoordelen van de lagere rechter volledig toetsen. Bij rechtsoordelen gaat het – kort gezegd – om de uitleg en toepassing van wettelijke regels en

ongeschreven normen. Het gaat daarbij om rechtsregels die gelden in ons rechtssysteem. De Hoge Raad zal niet toetsen of buitenlands recht op de juiste wijze is uitgelegd en toegepast.

De Hoge Raad zal feitelijke oordelen hooguit marginaal toetsen. De Hoge Raad zal niet nagaan of een feitelijk oordeel van een lagere rechter juist is. De Hoge Raad zal slechts kunnen en mogen nagaan of de daaraan voorafgaande procedure eerlijk is verlopen en of de beoordeling voldoende begrijpelijk is gemotiveerd. De lagere rechter heeft aldus het laatste woord over de feitelijke aspecten van de zaak. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om de vraag of een overeenkomst tot stand is gekomen, of het bewijs overtuigend is en wat de omvang is van de geleden schade.

Sommige beslissingen houden het midden tussen een rechtsoordeel en een feitelijke beslissing. Men spreekt dan van een gemengd oordeel. Het gaat daarbij vaak om beslissingen waarbij open normen worden toegepast. Bijvoorbeeld wanneer een lagere rechter oordeelt dat een contractueel beding in een concrete situatie niet kan worden toegepast omdat dit naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar is. Een dergelijk oordeel is nauw verweven met de feiten.

De Hoge Raad zal een feitelijk of gemengd oordeel heel terughoudend toetsen. De Hoge Raad maakt daartoe vaak gebruik van dubbele ontkenningen. Dan schrijft hij bijvoorbeeld in de uitspraak: *“het oordeel van het hof geeft geen blijk van een onjuiste rechtsopvatting”* of *“het oordeel van het hof is niet onbegrijpelijk gemotiveerd”*. De Hoge Raad geeft daarmee te kennen dat de zaak niet in zijn geheel opnieuw wordt beoordeeld.

Conclusie: een onafhankelijk advies

Voordat de Hoge Raad een beslissing neemt, krijgt de procureur-generaal de gelegenheid een opinie over de zaak te geven. Die opinie wordt ook wel een “conclusie” genoemd ([zie nader p. 19](#)). De conclusie betreft in de kern een onafhankelijk advies aan de Hoge Raad. De Hoge Raad is daaraan niet

gebonden. De Hoge Raad volgt in de meeste gevallen het advies, maar het komt met regelmaat voor dat daarvan op belangrijke punten wordt afgeweken.

Cassatieberoepen in cijfers

Het aantal cassatieberoepen dat leidt tot vernietiging van de uitspraak van een lagere rechter ligt rond de dertig procent. Als een beslissing van een lagere rechter wordt vernietigd, dan kan de zaak direct worden afgedaan. In de meeste gevallen wordt de zaak echter naar een gerechtshof verwezen voor de verdere afdoening (zie nader p. 26 e.v.). Het geschil is dan ondanks een uitspraak van de hoogste rechter nog niet finaal beslecht.

Ongeveer 30% van de cassatieberoepen leidt tot succes.

Het aantal zaken dat jaarlijks wordt voorgelegd aan de civiele kamer is aan schommelingen onderhevig. De laatste jaren gaat het om ruim vierhonderd zaken op jaarbasis (439 in 2020 en 401 in 2021). Dat aantal is veel lager dan het aantal zaken dat wordt voorgelegd aan de strafkamer van de Hoge Raad (3.346 in 2021). Daar staat tegenover dat het over het algemeen gaat om zeer complexe en bewerkelijke zaken over de volle breedte van het burgerlijk recht. De dossiers zijn vaak bijzonder omvangrijk. Als gevolg daarvan is de werklast hoog.

Verwerping van het cassatieberoep zonder motivering

Al in 1988 is de wettelijke regeling aangepast om de werklast te beperken. De Hoge Raad mag sindsdien een cassatieberoep zonder motivering verwerpen als de beslissing niet van belang is voor de rechtseenheid of de rechtsontwikkeling (art. 81 RO). De Hoge Raad maakte eerst relatief weinig gebruik van deze mogelijkheid. Het aantal verwerpingen zonder motivering is nadien echter fors toegenomen. In iets minder dan de helft van alle zaken wordt op dit moment het cassatieberoep zonder motivering verworpen. De Hoge Raad kan om zijn werklast te beperken ook een zetel samenstellen van drie in plaats van vijf rechters. Van die mogelijkheid wordt ook met regelmaat gebruikt gemaakt.

“De hoge werkdruk van de Hoge Raad is en blijft een bron van zorg.”

De hoge werkdruk bleef een punt van zorg. Dat hing samen met een toename van de instroom van zaken aan het begin van deze eeuw. Een deel van de zaken die aanhangig

werden gemaakt leenden zich eigenlijk niet voor cassatie. In 2012 werd het mogelijk gemaakt om volstrekt kansloze cassatieberoepen kort nadat zij aanhangig waren gemaakt zonder nadere motivering niet-ontvankelijk te verklaren (art. 80a RO, zie p. 18). De Hoge Raad zou op die manier meer ruimte moeten krijgen om zich te richten op zaken die ertoe doen. De Hoge Raad zou zich op die manier kunnen richten op zijn kerntaken: rechtsontwikkeling, rechtseenheid en rechtsbescherming.

De Hoge Raad heeft aanvankelijk ongeveer tien procent van alle cassatieberoepen kort nadat zij zijn aangebracht niet-ontvankelijk verklaard. De laatste jaren gebeurt dat nog hooguit enkele keren per jaar. Deze vermindering is mede te danken aan het invoeren van een landelijke cassatiebalie, waarover hierna meer.

Voor rechtszoekenden is het onbevredigend als een cassatieberoep zonder motivering terzijde wordt gesteld. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens oordeelde echter dat de wettelijke regels die dat mogelijk maken niet onverenigbaar zijn met het recht op een eerlijk proces (EHRM 24 april 2018, nr. 55385/14, AB 2019/49 (*Baydar/Nederland*)).

Prejudiciële vragen

Sinds 2012 biedt de wet aan lagere rechters de mogelijkheid prejudiciële vragen te stellen aan de Hoge Raad. Deze nieuwe regeling maakt het mogelijk om in belangrijke principiële zaken eerder een richtinggevende uitspraak uit te lokken (zie nader p. 38 e.v.). De Hoge Raad kan op die manier beter bijdragen aan de rechtsontwikkeling.

In zaken waarin prejudiciële vragen worden gesteld geldt een afwijkende en relatief korte procedure. De Hoge Raad geeft dan na circa zes maanden

antwoord op prangende juridische vragen. De rechter die de vragen heeft gesteld zal vervolgens met behulp daarvan een eindoordeel kunnen vellen.

De advocaat bij de Hoge Raad

Het voeren van een cassatieprocedure is een specialistische vaardigheid die training en ervaring vereist. In 2012 zijn wettelijke regels ingevoerd om een landelijke cassatiebalie vorm te geven. Alleen de leden daarvan hebben het recht om in civiele zaken cassatieberoepen in te stellen. Zodoende kan worden

voorkomen dat grote aantallen kansloze cassatieberoepen worden ingesteld.

De regeling heeft zijn vruchten afgeworpen. De kwaliteit van de processtukken is sinds de invoering van de regeling toegenomen.

Voor toelating tot de landelijke cassatiebalie gelden aanzienlijke vakbekwaamheidseisen.

Voor de toelating tot de gespecialiseerde cassatiebalie gelden aanzienlijke kennis- en ervaringseisen. Een onafhankelijke commissie neemt daartoe examens af. Nadat die met succes zijn afgenomen moeten de leden van de cassatiebalie voortdurend blijven voldoen aan opleidings- en vakbekwaamheidseisen.

De cassatieadvocaten van Houthoff zijn toegelaten tot de landelijke cassatiebalie.

Praktijkvoorbeeld: het Haviltex-arrest

Contractenrecht

HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158, NJ 1981/635 (Haviltex)

HR 19 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ3178, NJ 2007/575 (Meyer Europe/Pont Meyer)

HR 29 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA4909, NJ 2007/576 (Derksen/Homburg)

Een van de beroemdste en nog dagelijks toegepaste arresten is ongetwijfeld het Haviltex-arrest. Dat arrest gaat over de uitleg van een schriftelijke overeenkomst. De Hoge Raad formuleerde toen de regel dat een strikt taalkundige uitleg van de bepalingen van een schriftelijke overeenkomst niet volstaat. Voor de beantwoording van de vraag hoe de verhouding tussen partijen is geregeld komt het aan op 'de zin die partijen, mede gezien hun herkomst en rechtskennis, in de gegeven omstandigheden over en weer redelijkerwijs aan deze bepalingen mochten toekennen en op hetgeen zij te dien aanzien redelijkerwijs van elkaar mochten verwachten.' De Hoge Raad werkte deze norm nader uit in twee standaardarresten in 2007. Daaruit volgt onder andere dat bij een uitleggeschil van een commerciële en uitvoerig met behulp van professionele adviseurs vastgelegde overeenkomst, de rechter in beginsel doorslaggevende betekenis mag toekennen aan de normale taalkundige uitleg van de omstreden bepaling, mits hij de ruimte laat voor een daartegen gericht, voldoende onderbouwd bewijsaanbod. De cassatiemiddelen in deze zaken zijn opgesteld door advocaten die destijds waren verbonden aan (een voorloper van) Houthoff.

Cassatieadvocaten: Jan van Schellen resp. Rob Meijer

Het cassatieadvies

Inzicht in de kansen en risico's van een cassatieberoep

Bart van der Wiel

Eerst advies, dan cassatieberoep

“Staat in cassatie bij splitsingswet”. Deze kop verscheen in kranten en op teletekst op de dag van de uitspraak waarmee het gerechtshof in Den Haag een streep zette door de gedwongen splitsing van energieleveranciers en netwerkbedrijven. Al enkele uren na de uitspraak van het hof kondigde de minister van Economische Zaken aan dat de Staat de voor hem ongunstige uitspraken in deze zaak bij de Hoge Raad zou aanvechten.

De eerste stap is een advies over de kansen van succes.

Deze gang van zaken is niet bepaald representatief voor de manier waarop doorgaans wordt omgegaan met het instellen van cassatieberoep, zeker niet in de praktijk

van Houthoff. De eerste stap is namelijk steeds een uitgewerkt schriftelijk advies over de kansen van succes bij de Hoge Raad, maar ook over de kosten, risico's en zin van cassatieberoep: het cassatieadvies. Deze schriftelijke advisering wordt vereist door art. 7.6 van de Verordening op de Advocatuur.

Advies kan ook zijn: geen cassatieberoep

De term 'cassatieadvies' doet vermoeden dat het gaat om een advies over hoe het cassatieberoep moet worden aangepakt, maar dat is slechts één aspect ervan. In een aanzienlijk deel van de gevallen is het cassatieadvies namelijk negatief, wat wil zeggen dat wij onvoldoende reële kansen zien om de uitspraak waartegen het cassatieberoep zich zou moeten richten, met succes te bestrijden. En hoewel wij niets liever doen dan in cassatie gaan, is het vast beleid van Houthoff - en van de meeste cassatieadvocaten - dat na een negatief advies ook geen cassatieberoep wordt ingesteld. De ervaring leert dat dit een verstandig beleid is. Uiteraard volgen wij nauwlettend de zaken

Geen cassatieberoep na een negatief advies.

waarin Houthoff negatief heeft geadviseerd en waarin vervolgens beroep wordt ingesteld door een andere cassatieadvocaat.

Het eind van het liedje is vrijwel altijd dat de Hoge Raad het beroep verwerpt met toepassing van artikel 81 RO, wat wil zeggen zonder inhoudelijke motivering, of het beroep zelfs niet-ontvankelijk verklaart met toepassing van artikel 80a RO (zie nader p. 18).

Een aanzienlijk deel van de cassatieadviezen heeft dus als conclusie dat cassatieberoep onvoldoende kans van slagen heeft. Dit hangt samen met het bijzondere karakter van de cassatieprocedure. Anders dan een hoger beroep, dat een volledige herkansing voor partijen inhoudt, biedt de cassatieinstantie als derde instantie slechts beperkte mogelijkheden: alleen als in de uitspraak een onmiskenbare rechts- of motiveringsfout valt aan te wijzen, gaat de Hoge Raad over tot vernietiging, en dan nog alleen als daarbij voldoende belang bestaat. Ieder cassatieadvies begint dan ook met uitleg over de beperkingen die aan cassatieberoep eigen zijn.

Waarin kunnen cassatiekansen gelegen zijn?

Het uitgangspunt voor een cassatieadvies is in eerste instantie natuurlijk de aan te vechten uitspraak. Om de (on)juistheid van de uitspraak goed te kunnen beoordelen, is het noodzakelijk om ook de rest van het procesdossier te bestuderen. Alleen dan kunnen wij namelijk goed zien of de rechter wel alle argumenten van partijen voldoende heeft meegewogen. Stukken die geen deel uitmaken van het procesdossier kunnen bij de advisering doorgaans geen rol spelen. Wel een grote rol spelen wet, rechtspraak en vakliteratuur: aan de hand daarvan beoordelen wij of de rechter in zijn uitspraak is uitgegaan van een '(on)juiste rechtsopvatting'. Vaak komt het dan aan op de vraag of de rechter zijn uitspraak heeft gebaseerd op een juiste uitleg van de wetbepaling die hij moest toepassen.

De opbouw van een cassatieadvies

Bij het opstellen van een cassatieadvies is ons uitgangspunt dat dit een

In het advies besteden wij aandacht aan de kosten, risico's en zin van cassatieberoep.

zelfstandig leesbaar stuk moet zijn. Daarom volgt na de inleiding (met daarin een korte samenvatting en conclusie) en de uitleg over de beperkte mogelijkheden van cassatieberoep een overzicht van de feiten

en het eerdere procesverloop. Daarna komt de kern van het advies: een analyse en beoordeling van de verschillende beslissingen die in de aan te vechten uitspraak van de feitenrechter zijn neergelegd. Bij beslissingen over het recht is de structuur meestal dat wij eerst de beslissing van het hof weergeven, vervolgens ingaan op de relevante regels, wetsgeschiedenis, rechtspraak en literatuur, en ten slotte beoordelen of de beslissing van het hof zich daarmee laat rijmen. Soms is de conclusie vrij eenduidig: de beslissing van het hof is juist of (maar dat komt veel minder voor) onjuist. Soms spreken de bronnen elkaar tegen, of is de beslissing van het hof niet geheel duidelijk. Dan kan de conclusie niet concreter worden dan dat er een goede dan wel beperkte 'kans op succes' is bij de bestrijding van het betreffende oordeel.

De conclusie van het cassatieadvies

Het cassatieadvies wordt afgesloten met een conclusie. Als het advies positief is, vatten wij in die conclusie samen tegen welke beslissingen in de aan te vechten uitspraak met beperkte, aanzienlijke of zelfs goede kans op succes in cassatie kan worden opgekomen. In het advies besteden wij daarnaast aandacht aan de kosten, risico's en zin van cassatieberoep. Voor wat betreft de risico's van cassatieberoep valt te wijzen op de kans van een succesvol 'incidenteel beroep'. Dat is de situatie waarin de wederpartij van degene die in cassatie gaat, gebruik maakt van zijn bevoegdheid om ook van zijn kant cassatieklachten tegen de betreffende uitspraak aan te voeren. Het komt wel eens voor dat degene die de zaak bij de Hoge Raad met een cassatieberoep aankaart, uiteindelijk slechter af is, doordat de Hoge Raad diens cassatieberoep verwerpt, maar een door de wederpartij ingesteld incidenteel beroep honoreert. Dit gevaar wordt meegewogen bij de beslissing om al dan niet in cassatie te gaan.

Prognose over het verloop van de zaak na cassatie

Bij de beoordeling van de zin van een cassatieberoep proberen wij bovendien 'over de schutting' te kijken, door een prognose te geven over het verloop van de zaak na een succesvol cassatieberoep. Soms is dan eigenlijk wel duidelijk dat de zaak uiteindelijk geen andere uitkomst zal krijgen. Dit kan zelfs zó evident zijn, dat de Hoge Raad het cassatieberoep verwerpt bij gebrek aan belang. Wij zien het bij uitstek als onze taak om bij onze advisering zo veel mogelijk op de einduitkomst te anticiperen. Dat is immers vaak een belangrijk gegeven bij het nemen van de beslissing om al dan niet cassatieberoep in te stellen.

De timing van het cassatieadvies

De cassatietermijn is doorgaans drie maanden. Dit betekent dat het cassatieberoep binnen drie maanden na de datum van de aan te vechten uitspraak moet worden ingesteld. Hierbij moeten meteen de argumenten tegen de aan te vallen uitspraak worden aangevoerd. Wij streven ernaar een maand voor het verstrijken van de cassatietermijn te adviseren, zodat voldoende tijd resteert om op basis van het cassatieadvies een besluit te nemen over het instellen van cassatieberoep en daarna voor het op schrift stellen van de cassatieklachten en het bespreken daarvan. Dit is uiteraard alleen mogelijk indien het verzoek om cassatieadvies ons tijdig bereikt. Soms wordt, om wat voor reden dan ook, pas op een (zeer) laat moment om cassatieadvies gevraagd. Dit leidt ertoe dat wij ook pas tegen het einde van de termijn kunnen adviseren, of dat de cassatieklachten pas op het allerlaatste moment gereedkomen. Het verdient natuurlijk de voorkeur zo'n

lastminutesituatie te vermijden. Als de timing zo is dat over de zaak, op basis van het advies en het concept van de cassatieklachten, in rust van gedachten gewisseld kan worden, komt dat het resultaat ten goede – en om het resultaat gaat het uiteindelijk.

Wij streven ernaar een maand voor het verstrijken van de cassatietermijn van doorgaans drie maanden te adviseren.

Praktijkvoorbeeld: Spinnin c.s./Martin Garrix

Auteursrecht

HR 17 december 2021, ECLI:NL:HR:2021:1923, NJ 2022/90 (*Spinnin c.s./Martin Garrix*)

Martin Garrix heeft in 2013 een co-managementovereenkomst gesloten met Musicallystars Management. Ook sloot hij in datzelfde jaar een productieovereenkomst met Spinnin. In 2015 heeft Martin Garrix deze overeenkomsten willen beëindigen door deze o.a. buitengerechtelijk te vernietigen wegens strijd met art. 25f Auteurswet. Deze bepaling houdt in dat een beding vernietigbaar is als het voor de maker onredelijk bezwarend is. De rechter kan bij het oordeel of hiervan sprake is alle relevante omstandigheden van het geval betrekken. De Hoge Raad oordeelde in deze zaak dat de rechter alleen omstandigheden mag meewegen die zich hebben voorgedaan voor of ten tijde van het sluiten van de overeenkomst. Ook besliste de Hoge Raad dat toepassing van een beding dat krachtens art. 25f Auteurswet niet onredelijk bezwarend is naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar kan zijn. Bij die toets kunnen wel omstandigheden worden meegewogen die zich na de totstandkoming van de overeenkomst hebben voorgedaan.

Cassatieadvocaat voor Spinnin Records en Musicallystars Management: Thijs van Aerde

De cassatieprocedure

De weg van cassatieberoep tot uitspraak

Albert Knigge

De cassatieprocedure wijkt af van de procedure in feitelijke instanties

Hoewel cassatie een gewoon rechtsmiddel is, is de procedure in vergelijking met de eerste aanleg en het hoger beroep zeker niet gewoon te noemen. Anders dan in de eerste aanleg en het hoger beroep wordt de zaak in cassatie immers niet opnieuw volledig behandeld en beoordeeld, maar is de Hoge Raad gebonden aan de feiten zoals die door de lagere rechter zijn vastgesteld en beperkt hij zich tot een toetsing van de bestreden uitspraak. Deze toetsing

is bovendien sterk begrensd: de uitspraak kan alleen worden vernietigd wegens strijd met het recht en wegens een ontoereikende of onbegrijpelijke motivering.

In cassatie wordt de zaak niet opnieuw volledig behandeld en beoordeeld.

Binnen welke termijn moet cassatie worden ingesteld?

De cassatieprocedure wordt zowel in vorderings- als in verzoekzaken ingesteld met een procesinleiding. In beide gevallen moet dit door een tot de civiele cassatiebalie toegelaten advocaat gebeuren. De gewone cassatietermijn bedraagt drie kalendermaanden, te rekenen van de dag van de uitspraak. In enkele gevallen geldt een kortere termijn, zoals bijvoorbeeld ingeval van een kortgedingprocedure. De cassatietermijn bedraagt in dat geval slechts acht weken. In andere gevallen kan de termijn nog korter zijn, bijvoorbeeld in faillissementsprocedures waarvoor in de regel een termijn van acht dagen geldt. Van groot belang is de eis dat de cassatieklachten die men tegen de bestreden uitspraak wil inbrengen (het zogenaamde cassatiemiddel) dadelijk in de cassatieprocesinleiding moeten zijn opgenomen. Het is niet toegestaan om in een later stadium een cassatiemiddel aan te vullen. Daarom is het wenselijk om zo snel mogelijk na het wijzen van de uitspraak over te gaan tot een grondige bestudering van de uitspraak en het procesdossier, om te bezien

of er voldoende reële kansen zijn om cassatieberoep in te stellen en, zo ja, vervolgens te beginnen met het formuleren van klachten.

Selectie aan de poort

De cassatieprocedure in vorderingszaken en die in verzoekzaken kennen ieder een eigen procesverloop, dat hieronder op hoofdlijnen uiteen wordt gezet. Voor beide soorten zaken geldt dat de Hoge Raad, na kennis te hebben genomen van de procesinleiding en het verweerschrift, kan besluiten het cassatieberoep niet in behandeling te nemen en de eiser/verzoeker meteen niet-ontvankelijk te verklaren op basis van art. 80a RO. Men spreekt hier wel van 'selectie aan de poort'. Volgens de wetgever zal de Hoge Raad tot een vervroegde niet-ontvankelijkverklaring kunnen overgaan als "de partij die het cassatieberoep instelt klaarblijkelijk onvoldoende belang heeft bij het cassatieberoep of omdat de klachten klaarblijkelijk niet tot cassatie kunnen leiden". De term 'klaarblijkelijk' suggereert een sterke mate van terughoudendheid: het zal dus moeten gaan om evident kansloze cassatieberoepen of cassatieberoepen met een te gering belang.

De vorderingsprocedure: procesinleiding en verweerschrift

Sinds 1 maart 2017 wordt bij de Hoge Raad in vorderingszaken digitaal geprocedeerd. Dat houdt in dat alle processtukken via het webportaal van de Hoge Raad worden ingediend. De cassatieprocedure begint met het indienen van een procesinleiding. Na ontvangst van de procesinleiding plaatst de griffier een oproepingsbericht voor de verweerder in cassatie in het webportaal, waarin onder meer de inhoud van de procesinleiding is opgenomen en de datum waarop verweerder in cassatie ten laatste kan verschijnen. Dit oproepingsbericht dient de eiser door een deurwaarder te

laten betekenen bij de verweerder of op andere wijze bij hem te bezorgen. De verweerder in cassatie kan vervolgens een verweerschrift indienen. In het verweerschrift wordt doorgaans niet inhoudelijk ingegaan op de klachten

Alle processtukken dienen via het webportaal van de Hoge Raad te worden ingediend.

Vorderingszaken en verzoekzaken kennen ieder een eigen procesverloop.

van het cassatiemiddel, maar wordt volstaan met één zin van de strekking dat het cassatieberoep moet worden verworpen. Wil de verweerder zelf ook

klachten tegen de uitspraak richten dan moet hij die, via een incidenteel cassatieberoep, direct in het verweerschrift aanvoeren. De mogelijkheid tot het instellen van incidenteel cassatieberoep door de verweerder tegen voor deze ongunstige beslissingen is van groot belang, omdat ingeval van vernietiging en verwijzing door de Hoge Raad, in de daaropvolgende verwijzingsprocedure alle beslissingen die in cassatie niet of tevergeefs zijn bestreden, bindend zijn (zie nader p. 26 e.v.).

De vorderingsprocedure: verdere stukkenwisseling

Enkele maanden nadat het verweerschrift is ingediend, kunnen partijen een schriftelijke toelichting indienen, doorgaans na ongeveer drie maanden. Kenmerkend voor de cassatieprocedure is dat die toelichtingen op één en dezelfde dag, gelijktijdig, moeten worden gegeven. Voor de verweerder is de schriftelijke toelichting de eerste gelegenheid om zich inhoudelijk over de cassatieklachten van de eiser uit te laten. Voor de eiser tot cassatie is de schriftelijke toelichting de gelegenheid tot nadere onderbouwing van zijn cassatiemiddel, onder meer aan de hand van jurisprudentie en literatuur. Als de verweerder incidenteel cassatieberoep heeft ingesteld, moet de eiser ook inhoudelijk verweer voeren tegen het incidentele cassatiemiddel. Partijen kunnen op elkaars toelichting reageren in de vorm van een (beknopte) repliek en dupliek en ook deze worden gelijktijdig genomen, in de regel 14 dagen na het indienen van de schriftelijke toelichting. Pleidooien worden in cassatie bij uitzondering gehouden.

De vorderingsprocedure: conclusie procureur-generaal en uitspraak Hoge Raad

Na deze stukkenwisseling – of bij uitzondering na de pleidooien – is het partijdebat in principe afgerond en wordt het procesdossier naar het parket bij de Hoge Raad gestuurd voor de conclusie van de procureur-generaal (meestal:

de advocaat- generaal). Deze conclusie is doorgaans een doorwrocht stuk dat een grondige analyse van de zaak bevat met beschouwingen over de zaak in het licht van de wetsgeschiedenis, jurisprudentie en literatuur en dat uitmondt in een advies aan de Hoge Raad. Deze conclusies worden niet alleen door de advocaten van partijen maar ook door andere juristen met belangstelling gelezen, omdat de kwaliteit vrijwel altijd uitstekend is en de zaak in een breder kader wordt geplaatst. Bovendien worden er vaak aspecten van de zaak in behandeld die in de uitspraak van de Hoge Raad uiteindelijk niet of hooguit beperkt aan de orde komen. Nadat de conclusie (na vier tot zes maanden) is genomen, hebben partijen het recht om hierop binnen 14 dagen te reageren bij brief aan de President van de Hoge Raad. Deze reactie wordt ook wel de borgersbrief genoemd. Enkele maanden later (ongeveer vier maanden) wijst de Hoge Raad arrest. Tussen het indienen van de procesinleiding in cassatie en het verkrijgen van het arrest verstrijkt gemiddeld ruim een jaar.

Versnelling van de vorderingsprocedure

Is in een zaak echt haast geboden, dan kan de procedure bij de Hoge Raad op twee manieren worden versneld. Als partijen dat wensen kan worden besloten de schriftelijke toelichtingen in de procesinleiding en het verweerschrift op te nemen. Vervolgens wordt door het parket een kortere termijn bepaald voor het nemen van de conclusie, zodat de Hoge Raad zo spoedig mogelijk uitspraak kan doen. Ook kan één van partijen onder opgave van redenen verzoeken de termijn voor de schriftelijke toelichting te verkorten. De conclusie en de uitspraak volgen dan eveneens zo spoedig mogelijk.

De verzoekprocedure

Sinds 1 april 2021 wordt ook in verzoekzaken digitaal geprocedeerd. De verzoekprocedure bij de Hoge Raad is compacter dan de vorderingsprocedure. De procesinleiding moet niet alleen het cassatiemiddel maar óók de toelichting daarop bevatten. De griffie van de Hoge Raad zendt afschriften van de procesinleiding aan degenen die in de vorige instantie zijn verschenen, zodat zij een verweerschrift kunnen indienen. In het verweerschrift wordt, anders dan in het verweerschrift in vorderingszaken, inhoudelijk op het cassatie-

middel ingegaan. Daarnaast moet de verweerder die van zijn kant incidenteel cassatieberoep wil instellen, dit doen bij verweerschrift; de verzoeker mag daarop nog reageren. Daarmee is het partijdebat in principe afgerond. De zaak volgt verder hetzelfde traject als in vorderingszaken: eerst neemt de procureur-generaal een conclusie, waarop partijen binnen twee weken commentaar mogen geven. Daarna volgt de beschikking van de Hoge Raad. Ook in verzoekzaken is een spoedbehandeling mogelijk op verzoek van (één van) partijen. In dat geval zal de procureur-generaal zo spoedig mogelijk concluderen, waarna de Hoge Raad met spoed uitspraak doet.

Prejudiciële vragen aan Hof van Justitie EU, Benelux-Gerechtshof en EHRM

Als hoogste nationale rechter is de Hoge Raad verplicht om bij onduidelijkheid over een regel van Europees of Benelux-recht vragen van uitleg (prejudiciële vragen) te stellen aan het Hof van Justitie EU of het Benelux-Gerechtshof.

Vaak geeft de conclusie van de procureur-generaal daartoe een aanzet. Als de Hoge Raad van oordeel is dat prejudiciële vragen moeten worden gesteld, wijst hij een tussenarrest of tussenbeschikking waarin de vragen zijn geformuleerd en waarbij de cassatieprocedure wordt geschorst totdat het Hof de vragen heeft beantwoord.

De Hoge Raad is verplicht om bij onduidelijkheid over een regel van Europees of Benelux-recht vragen van uitleg te stellen aan het Hof van Justitie EU of het Benelux-Gerechtshof.

Als de Hoge Raad overgaat tot het stellen van prejudiciële vragen over Europees of Benelux-recht, kunnen partijen, bij het Hof van Justitie EU of bij het Benelux- Gerechtshof, hun standpunten naar aanleiding van de vragen uiteenzetten.

Nadat het arrest van het Hof is ontvangen (in normale gevallen ruim een jaar later), wordt de cassatieprocedure voortgezet. Partijen kunnen dan door middel van toelichtingen reageren op het antwoord op de prejudiciële vragen,

waarna de procureur-generaal opnieuw zal concluderen. Daarna doet de Hoge Raad uitspraak. Daarbij is hij gebonden aan het arrest van het Hof van Justitie EU of van het Benelux-Gerechtshof.

Sinds 2019 kan de Hoge Raad ook aan het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) prejudiciële vragen stellen over de interpretatie en toepassing van de rechten en vrijheden die voortvloeien uit het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) en de bijbehorende protocollen. Het EHRM geeft een advies. Het is vervolgens aan de Hoge Raad om daaruit conclusies te trekken voor de beoordeling van de zaak.

Deze prejudiciële procedures, waarbij de Hoge Raad de vragensteller is, moeten overigens goed onderscheiden worden van de in juli 2012 ingevoerde 'nationale' prejudiciële procedure. Deze 'nationale' prejudiciële procedure betreft namelijk de mogelijkheid voor lagere rechters om in bepaalde zaken prejudiciële vragen voor te leggen aan de Hoge Raad; in deze procedure is dus de lagere rechter de vragensteller (zie nader p. 38 e.v.).

Proceskosten

Evenals de uitspraken van lagere rechters eindigen ook de uitspraken van de Hoge Raad met een beslissing over de kosten van het geding. De Hoge Raad pleegt daartoe de gewone regels inzake de kostenveroordeling toe te passen: de verliezende partij wordt veroordeeld in de kosten van de cassatieprocedure. Wordt de bestreden uitspraak vernietigd maar heeft de verweerder die uitspraak niet uitgelokt en zich in cassatie niet verdedigd of zich gerefereerd, dan reserveert de Hoge Raad de kosten van het geding in cassatie tot de

einduitspraak na verwijzing. De partij die het geding uiteindelijk verliest, zal in dat geval in de regel ook de kosten van de cassatieprocedure moeten dragen.

De verliezende partij wordt in de regel veroordeeld in de kosten van de cassatieprocedure.

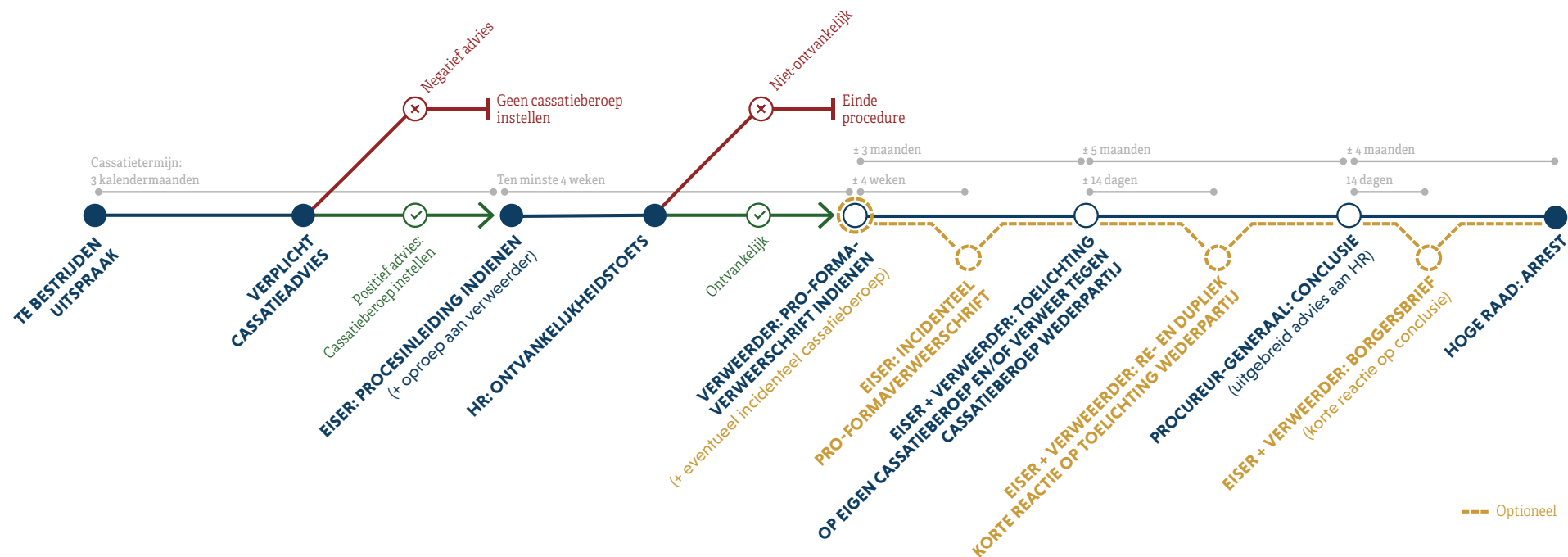
Praktijkvoorbeeld: notariële kwaliteitsrekening

Goederenrecht

HR 16 april 2021, ECLI:NL:HR:2021:588 (X c.s./Centavos)

Centavos is door de rechter verplicht tot levering van een bedrijvencomplex aan een stichting. De koopsom is gestort op de kwaliteitsrekening van de notaris. Na levering van het complex kon de koopsom wegens beslag door de stichting niet aan Centavos worden uitgekeerd. De uitspraak waarin de verplichting tot levering was aangenomen, is vervolgens vernietigd. Dit betekent dat – achteraf bezien – de eigendomsoverdracht niet heeft plaatsgevonden bij gebreke van een geldige titel en Centavos eigenaar is gebleven. De notaris keerde daarop de koopsom aan (de financier van) de stichting uit. Centavos vond echter dat zij daar recht op had, omdat de notaris eerder had geconstateerd dat de levering vrij en onbezwaard kon plaatsvinden en Centavos op dat moment gerechtigd werd tot de koopsom op de kwaliteitsrekening. Het hof was het met Centavos eens. De Hoge Raad zag het anders en achtte het cassatieberoep van de notaris gegrond. De taak van de notaris brengt mee dat deze de koopsom aan de verkoper kan uitbetalen als is vastgesteld dat de levering vrij en onbezwaard kan plaatsvinden, zodat de verkoper op dat moment uitbetaling kan verlangen. In dit geval heeft de notaris de koopsom evenwel aan de stichting mogen terugstorten, omdat op het moment dat uitbetaling aan de orde was, Centavos daar wegens ongeldigheid van de eigendomsoverdracht geen recht op had.

Cassatieadvocaten voor eisers in cassatie: Bart van der Wiel en Anne Stortelder



CASSATIETERMIJN Cassatieadvies inwinnen. Bij kort geding en tal van bijzondere procedures geldt een kortere termijn.

NEGATIEF ADVIES Houthoff stelt geen cassatieberoep in.

BEROEP INSTELLEN Cassatieberoep wordt ingesteld door het indienen van een procesinleiding via het portal 'mijn zaak Hoge Raad'.

NIET-ONTVANKELIJK Bijzonder zeldzame toepassing van art. 80a RO: einde traject.

ONTVANKELIJK Procedure loopt door.

VERWEERSCHRIFT INDIENEN Hoeft nog geen verweer te bevatten, wel eventuele eigen klachten.

TOELICHTING Worden door beide partijen gelijktijdig gegeven, in beginsel schriftelijk. Eiser licht zijn cassatieberoep toe en verweerder zijn verweer daartegen. In geval van een incidenteel cassatieberoep licht bovendien verweerder dit toe en eiser zijn verweer daartegen.

RE- EN DUPLIEK Korte reactie op toelichting wederpartij.

CONCLUSIE PROCUREUR-GENERAAL Grondige analyse van de zaak. Mondt uit in een onafhankelijk, onpartijdig,

niet-bindend advies aan de Hoge Raad. De uitspraak van de Hoge Raad strookt in een meerderheid van de gevallen met de conclusie.

BORGERSBRIEF Optionele korte reactie van een partij op de conclusie. Partijen kunnen niet op elkaars borgersbrief reageren.

De Hoge Raad vernietigt de bestreden uitspraak. En dan?

De mogelijkheden en beperkingen van de procedure na verwijzing

Naomi Dempsey

Na vernietiging door de Hoge Raad moeten partijen in de regel verder procederen bij een ander hof

Ongeveer 20% tot 30% van de ingestelde civiele cassatieberoepen is succesvol, wat wil zeggen dat de Hoge Raad een of meer van de cassatieklachten gegrond verklaart en de bestreden uitspraak vernietigt. Volgens de wet is de hoofdregel dat de Hoge Raad de zaak na cassatie zelf afdoet, maar in de praktijk gebeurt dit slechts bij (hoge) uitzondering. Meestal moet na vernietiging namelijk opnieuw of alsnog over één of meer feitelijke kwesties worden beslist en die taak is aan de feitenrechters voorbehouden. In de regel verwijst de Hoge Raad na een succesvol cassatieberoep de zaak dan ook naar een ander hof 'ter verdere behandeling en beslissing'.

Over wat na verwijzing moet gebeuren, is de wetgever weinig concreet geweest.

Over wat na zo'n verwijzing moet gebeuren, is de wetgever weinig concreet geweest. Op grond van artikel 424 Rv moet het gerecht dat de zaak verder behandelt de behandeling voortzetten en beslissen 'met inachtneming van de uitspraak van de

Hoge Raad'. Wat deze voor de hand liggende regel nu precies in de praktijk betekent, is in de jurisprudentie van de Hoge Raad nader uitgewerkt.

Omvang van het debat bij de verwijzingsrechter wordt bepaald door de geslaagde cassatieklachten

Het eerste uitgangspunt is dat vernietiging van de bestreden uitspraak niet betekent dat in verwijzing alles opnieuw aan de orde kan komen. Onderdelen

van de uitspraak waartegen met succes een klacht is gericht, kunnen – uiteraard – na verwijzing opnieuw aan de orde komen. Onderdelen van de uitspraak waartegen geen klachten gericht waren of waartegen klachten zijn gericht die werden verworpen, staan na het arrest van de Hoge Raad vast en kunnen na verwijzing niet meer ter discussie worden gesteld. Maar wat als over een bepaald oordeel in cassatie is geklaagd en de Hoge Raad de klacht niet heeft behandeld? Het is bijvoorbeeld niet ongebruikelijk dat de Hoge Raad een klacht over het passeren van een bewijsaanbod gegrond verklaart en motiveringsklachten over het inhoudelijke oordeel onbesproken laat. In dat geval is de verwijzingsrechter niet gebonden aan beslissingen waartegen

Vernietiging van de bestreden uitspraak betekent niet dat alles opnieuw aan de orde kan komen.

cassatieklachten waren gericht die door de Hoge Raad niet zijn behandeld. Door bepaalde klachten niet te behandelen, laat de Hoge Raad de verwijzingsrechter vrij om opnieuw de aan de orde zijnde feitelijke kwesties te onderzoeken en waarderen.

Verwijzingsrechter moet zich houden aan oordeel en instructies Hoge Raad

Het tweede uitgangspunt voor de procedure na verwijzing is dat de verwijzingsrechter de beslissingen van de Hoge Raad in acht moet nemen bij zijn beoordeling van het geding na verwijzing. Indien de Hoge Raad een (nieuwe) rechtsregel poneert, zal de verwijzingsrechter die moeten toepassen. Indien de Hoge Raad een bepaalde uitleg geeft aan de bestreden uitspraak, aan de gedingstukken of – wat niet ongebruikelijk is – indien hij concrete instructies geeft over wat na verwijzing opnieuw moet worden behandeld en hoe, zal de verwijzingsrechter zich daaraan moeten houden.

Reikwijdte van het debat in de verwijzingsprocedure is niet altijd direct duidelijk

Het is niet altijd meteen duidelijk welke beslissingen wel en welke beslissingen niet opnieuw of alsnog in de verwijzingsprocedure aan de orde mogen komen. Deels is dit een kwestie van interpretatie van het arrest van de

Hoge Raad, vooral wanneer de Hoge Raad dit niet uitdrukkelijk door middel van instructies uitspelt. Deels is dit ook een kwestie van analyse van de bestreden uitspraak, in het licht van de overwegingen van de Hoge Raad: aan beslissingen die voortbouwen op of onlosmakelijk samenhangen met door de Hoge Raad vernietigde beslissingen is de verwijzingsrechter namelijk evenmin gebonden.

Dat het om subtiele verschillen kan gaan, illustreert het volgende voorbeeld. In een zaak over een vordering tot doorbetaling van loon na een niet rechtsgeldig ontslag op staande voet, klaagde de werknemer in cassatie met succes over het feit dat de rechtbank zijn loonvordering had gematigd. Het hof dat na cassatie en verwijzing opnieuw over de zaak moest oordelen, besliste dat de loonvordering inderdaad niet gematigd behoefde te worden. Maar de werkgever had in de verwijzingsprocedure betoogd dat de door de rechtbank (vóór de cassatie) toegepaste wettelijke verhoging van 25% alsnog op nihil diende te worden gesteld. Het hof verwierp dit argument, omdat door de werkgever eerder geen cassatieklachten waren gericht tegen het oordeel omtrent de wettelijke verhoging, zodat het hof zich daaraan gebonden achtte. In de tweede gang naar de Hoge Raad casseerde de Hoge Raad dit oordeel. Anders dan het verwijzingshof had aangenomen en op het eerste gezicht voor de hand leek te liggen (omdat door de werkgever niet over de 25% wettelijke verhoging was geklaagd in het eerste cassatieberoep), was het hof niet gebonden aan de eerdere beslissing over de wettelijke verhoging. Bij het bepalen van de omvang van de wettelijke verhoging is namelijk het totale bedrag van de toegewezen loonvordering relevant. Met andere woorden: een beslissing over wettelijke verhoging hangt onlosmakelijk samen met de hoogte van de uiteindelijk toegewezen loonvordering, waarover wel met succes in cassatie was geklaagd.

Beperkte ruimte voor nieuwe feiten en argumenten in verwijzingsprocedure

Het derde uitgangspunt waarmee rekening moet worden gehouden, is dat de verwijzingsrechter het geding na verwijzing moet behandelen in de stand waarin het verkeerde toen de vernietigde uitspraak werd gewezen. Dit

betekent dat in de procedure na verwijzing in principe géén plaats meer is voor het overleggen van nieuw of aanvullend bewijs of het aanvoeren van nieuwe feiten, tenzij in de procedure vóór cassatie nog niet aan de fase van bewijslevering was toegekomen, dan wel bewijslevering naar het oordeel van de Hoge Raad ten onrechte niet was toegestaan. Decennialang is aan deze regel strikt de hand gehouden, maar sinds de jaren negentig is een duidelijke tendens in de rechtspraak van de Hoge Raad te zien, waaruit blijkt dat de scherpe kantjes hiervan zijn bijgeschaafd. Zo mogen partijen na verwijzing nieuwe producties overleggen, mits deze betrekking hebben op al vóór verwijzing ingenomen stellingen (en die stellingen relevant zijn voor de aspecten van de zaak waarover de verwijzingsrechter nog mag oordelen).

Na verwijzing is géén plaats voor nieuw bewijs of nieuwe feiten.

Verder mogen partijen zich beroepen op nieuwe, gewijzigde feitelijke omstandigheden die zich hebben voorgedaan na cassatie, wederom mits deze

relevant zijn voor de aspecten van de zaak waarover de verwijzingsrechter nog mag oordelen. Tot slot mogen partijen na verwijzing hun stellingen en conclusies (en eventueel zelfs hun vordering) aanpassen indien de uitspraak van de Hoge Raad tot een nieuwe ontwikkeling in het recht heeft geleid of indien sprake is van een intussen in werking getreden wetswijziging. Hoewel er dus sprake is van enige versoepeling van de regel dat de verwijzingsrechter de zaak behandelt in de stand waarin die zich ten tijde van cassatie bevond, staat de regel op zich nog altijd overeind. Zo mag de verwijzingsrechter in beginsel geen acht slaan op vorderingen en verweren die voor het eerst na verwijzing worden aangevoerd, tenzij het niet mogelijk was die vorderingen en verweren eerder aan te voeren of de wederpartij daarmee ondubbelzinnig heeft ingestemd.

Procedurele kant van de verwijzingsprocedure

Voor wat betreft de meer procedurele kant van de procedure na verwijzing: ook hierover is in de wet nauwelijks iets geregeld. Het is aan de 'meest gerede partij' om de zaak na cassatie en verwijzing aan te brengen bij de

verwijzingsrechter. Dit kan door middel van een oproepingsexploot. Het mag echter ook anders. Zolang de wederpartij maar van de voortzetting van de procedure op de hoogte wordt gesteld en de gelegenheid krijgt om zijn zaak na verwijzing – binnen de door de Hoge Raad aangegeven grenzen – opnieuw te bepleiten.

Winst in cassatie betekent niet altijd winst na verwijzing. Een goede memorie na verwijzing, waarin de zaak binnen de bijzondere verwijzingsprocedure-regels optimaal aan de verwijzingsrechter wordt gepresenteerd, kan daarom het verschil maken tussen uiteindelijke winst of verlies voor de cliënt. Ons cassatieteam wordt regelmatig gevraagd om een dergelijke memorie op te stellen of om daarover te adviseren.

Praktijkvoorbeeld: reikwijdte Xella-norm

Arbeidsrecht

HR 11 november 2022, ECLI:NL:HR:2022:1576 (S/ESD-SIC)

In november 2019 besliste de Hoge Raad dat werkgevers in beginsel verplicht zijn mee te werken aan een verzoek van een langdurig zieke werknemer om de arbeidsovereenkomst te beëindigen met betaling van een transitievergoeding. Dit heeft in de arbeidsrechtpraktijk tot diverse vragen geleid over de reikwijdte van de zogenaamde 'Xella-norm'. In een uitspraak uit november 2022 beantwoordde de Hoge Raad één van die vragen: vanaf wanneer gold de Xella-norm? De Hoge Raad verduidelijkte dat de Xella-norm pas vanaf 20 juli 2018 gold. De reden hiervoor is dat de Xella-norm gekoppeld is aan het feit dat de werkgever voor het betalen van de transitievergoeding financieel kan worden gecompenseerd. Pas op 20 juli 2018 werd de wettelijke regeling voor die compensatie in het Staatsblad gepubliceerd en pas vanaf dat moment konden werkgevers ervan uitgaan dat zij gecompenseerd zouden worden.

Cassatieadvocaat voor ESD-SIC: Naomi Dempsey

Anticiperen op cassatie

Lessen uit de cassatiepraktijk

Laura van Gardingen

Feiten in cassatie

Ook in cassatie zijn feiten van groot belang. In de voorafgaande hoofdstukken is al benadrukt dat de Hoge Raad geen onderzoek naar de 'ware' feiten meer kan doen. De wet bepaalt namelijk dat in de cassatieprocedure door partijen en de hoogste rechter uitgegaan moet worden van de feiten zoals die door het hof zijn vastgesteld, eventueel in afwijking van wat de rechtbank eerder had aangenomen. Voor nieuw bewijsmateriaal is in cassatie in beginsel geen ruimte.

Voor nieuw bewijsmateriaal is in cassatie in beginsel geen ruimte.

Dit geldt niet alleen voor de 'kale' gebeurtenissen en omstandigheden zoals die zich volgens het hof hebben voorgedaan, zoals dat een bepaald gesprek heeft plaatsgevonden, of de vaststelling wie daarbij aanwezig waren. Ook de waardering van

het bewijsmateriaal en vervolgens die van de bewezen geachte feiten, is in beginsel geheel aan het oordeel van het hof overgelaten. Denk bijvoorbeeld aan de vraag of een omstreden handelswijze in een bedrijfstak gebruikelijk is en de vraag of aannemelijk is dat een partij reeds op het cruciale moment van een gevaarsituatie van dat gevaar op de hoogte was,

Dergelijke oordelen kunnen – net als de feitelijke component van gemengde oordelen – alleen bij uitzondering zinvol in cassatie ter discussie worden gesteld. Hierbij is vooral te denken aan een door het hof op onbegrijpelijke wijze of zonder wederhoor uit de stellingen en het bewijsmateriaal getrokken conclusie, aan een door het hof volstrekt genegeerd wezenlijk betoog, of aan het zonder goede grond weigeren te horen van een voorgedragen getuige die over het betreffende punt kon verklaren. Zulke procedurele vergissingen en redeneerfouten zijn echter vrij zeldzaam. Bovendien bestaat de indruk dat de

Hoge Raad geneigd is om wat volgens de verongelijkte partij onbegrijpelijk is, toch met de 'mantel der liefde' te bedekken als met de einduitkomst per saldo goed te leven valt.

De vraag naar de juiste toepassing van rechtsregels kan zelden goed beoordeeld worden zonder kennis van de vaststaande feiten.

Ook de vraag naar de juiste toepassing van de relevante rechtsregels laat zich zelden los beantwoorden van de in het concrete geval vaststaande feiten. Veel verzoeken om cassatieberoep in te stellen lopen reeds na enige studie stuk, omdat in het dossier stellingen ontbreken over de feitelijke gegevens die zijn vereist voor het slagen van

een cassatieklacht over schending van een voor de verzoeker gunstige rechtsregel. Maar ook als de relevante feiten wél zijn gesteld, staat niet zelden aan het succes van een cassatieklacht in de weg dat bij het hof door de belanghebbende partij in verband daarmee niet voldoende duidelijk is gemaakt dat en welke relevantie er van die feitelijke gegevens uitgaat. Een expliciet beroep op de toepasselijkheid van de betreffende, voor haar gunstige, rechtsregel is daarentegen in beginsel niet nodig. Als de feiten en relevantie daarvan door een partij zijn gesteld, mag van het hof verlangd worden dat het de rechtsregel zelf spontaan ('ambtshalve') toepast. Dat is anders in gevallen waarin dat een verboden vorm van hulp aan de andere partij of een verrassingsbeslissing zou opleveren.

Grondslagen van de vordering of het verweer

Bij zijn beoordeling van een geschil moet de Hoge Raad zich beperken tot de in feitelijke instanties gestelde grondslagen van de vordering en het verweer. Net zomin als de feiten, kunnen in cassatie alsnog de grondslagen van de vordering of het verweer worden aangepast. Ook om die reden moet een partij dus alle mogelijke grondslagen van haar vordering of verweer in feitelijke instanties zo volledig en duidelijk mogelijk aanvoeren en die steeds zodanig scherp onderscheiden dat de rechter niet aan onderdelen van haar betoog voorbij kan gaan. Veelal verdient het de voorkeur daartoe een

duidelijk getrapte structuur te gebruiken met alternatieve grondslagen. Een cassatieklacht inhoudende dat het hof één van de alternatieve grondslagen niet heeft behandeld kan alleen slagen, indien deze grondslag voldoende scherp als zelfstandig argument in de processtukken is gepresenteerd.

Bewijsaanbod

In cassatie kan voorts een bewijsaanbod, dat het hof heeft gepasseerd - meestal door het als 'niet voldoende specifiek', 'niet ter zake dienend' of 'te laat voorgesteld' te bestempelen - niet alsnog worden aangepast of aangevuld.

Daarom verdient het de voorkeur een bewijsaanbod zo snel mogelijk te doen

en dit voorts zo precies 'aan te kleden' dat de feitenrechter niet eromheen kan. Regelmatig wordt over het hoofd gezien dat de rechter een in algemene bewoordingen gedaan bewijsaanbod door getuigen in beginsel mag passeren, in ieder geval in hoger beroep. Alle andere beschikbare bewijsmiddelen

Net zo min als de feiten kunnen in cassatie alsnog de grondslagen van de vordering of het verweer worden aangepast.

kunnen het best in de vorm van producties dadelijk bij de processtukken worden gevoegd, omdat de rechter een aanbod om dat zo nodig later te doen, naast zich neer mag leggen. Zo kan men de technische verklaring van een deskundige over de toedracht van schade of de herinnering van een getuige aan een voorval of bespreking, als productie overleggen. Hetzelfde geldt bijvoorbeeld voor geluid- of beeldopnamen.

Appelbegeleiding door cassatieadvocaten

In zaken met een groot principieel en/of financieel belang is het goed gebruik dat al in het beginstadium van het hoger beroep een ervaren cassatieadvocaat wordt ingeschakeld om er samen met de 'feitelijke' procesadvocaat voor te zorgen dat de zaak zo gunstig mogelijk het hoger beroep doorkomt en vervolgens zo gunstig mogelijk in cassatie voor komt te liggen. Daarmee worden de belangen van de cliënt optimaal behartigd. Cassatieadvocaten

In zaken met een groot principieel en/of financieel belang is het goed gebruik dat al in het beginstadium van het hoger beroep een ervaren cassatieadvocaat wordt ingeschakeld.

hebben met hun ervaringen in cassatie onder meer inzicht ontwikkeld over wat de Hoge Raad van hoven aan motivering eist. Zij leveren een breed, preventief inzetbaar fonds op van 'wijsheid achteraf'. De (procesrechtelijke) juridische expertise van de cassatie-

advocaat complementeert de juridische kennis van de advocaat in feitelijke instanties, en relevante andere kennis bij deze advocaat en de cliënt, bijvoorbeeld kennis van de markt, het product, de overige feiten, en van het dossier in brede zin. Een andere toegevoegde waarde van de inzet van een cassatieadvocaat in appel, is dat hij met dezelfde distantie en onbevangenheid naar het procesdossier kan kijken als de appel- en cassatierechter doen. Een aanbod van getuigenbewijs kan dan bijvoorbeeld in overleg met de cassatieadvocaat zodanig aangekleed worden dat een hof, hoezeer het ook getuigenverhoren zou willen vermijden, daar niet langer onderuit kan komen.

Voorts kunnen de alternatieve juridische grondslagen van een vordering of verweer met behulp van de cassatieadvocaat zodanig scherp onderscheiden en tegelijk 'gestapeld' worden, dat voorkomen wordt dat een hof een voor de cliënt doodlopende tussenweg kan kiezen of een uitweg kan overslaan. De voor de cliënt en zijn goed ingevoerde advocaat vanzelfsprekende kennis van de branche en de concrete omstandigheden van de zaak kunnen op aangeven van de cassatieadvocaat zodanig nader worden toegelicht en gedocumenteerd dat een hof zich daarover wel moet buigen en uitlaten.

Dagelijks spitten cassatieadvocaten in procesdossiers die in twee feitelijke instanties zijn 'gegroeid'. Ieder dossier is anders, omdat de feiten steeds weer anders zijn, maar ook omdat op verschillende wijze getrainde en redenerende advocaten de zaak hebben gepresenteerd, en ook rechters hun eigen beslissingsstrategieën op het dossier hebben losgelaten. Met hun in de loop

der jaren opgedane algemene juridische kennis en specifieke procesrechtelijke ervaring, kunnen cassatieadvocaten in de appelfase de appellant of geïntimeerde behoeden voor de vele juridische en feitelijke valkuilen die in de cassatie instantie vaak fataal blijken. Anticipatie op cassatie door het in hoger beroep inschakelen van een cassatieadvocaat voorkomt niet zelden een gang naar de Hoge Raad of maakt dat een partij er in cassatie veel beter voorstaat.

Praktijkvoorbeeld: beoordelingsmaatstaf gerechtelijk deskundige

Procesrecht

HR 14 oktober 2022, ECLI:NL:HR:2022:1445, NJ 2022/329.

De Hoge Raad heeft in dit arrest nadere invulling gegeven aan de uit artikel 198 Rv voortvloeiende maatstaf, dat de gerechtelijk deskundige zijn opdracht onpartijdig en naar beste weten dient te volbrengen: de gerechtelijk deskundige moet bij het uitbrengen van een deskundigenbericht de zorgvuldigheid in acht nemen die mag worden verwacht van een redelijk handelend en redelijk bekwaam deskundige in een gerechtelijke procedure. Wat die zorgvuldigheid in een concreet geval inhoudt, is afhankelijk van de omstandigheden van het geval, waaronder de aard en de inhoud van de opdracht, de aard en ernst van de betrokken belangen en de rol van de rechter. De rechter bepaalt immers welke vragen aan de deskundige worden voorgelegd, of het deskundigenbericht beantwoordt aan die vraagstelling en of het deskundigenbericht toereikend is voor de door de rechter te nemen beslissing. Ook de waardering van het deskundigenbericht is aan het oordeel van de rechter overgelaten. Aan de door de rechter ingeschakelde deskundige dient voorts de nodige vrijheid te worden gelaten om het onderzoek te verrichten op de wijze die hij het beste vindt.

Cassatieadvocaat voor verweerders in cassatie: Laura van Gardingen

Prejudiciële vragen aan de Hoge Raad

Hoe de rechter de hulp van de Hoge Raad kan inroepen

Diederik van der Kooij

Rechtbanken en hoven kunnen rechtsvragen stellen aan de Hoge Raad

Soms bereiken belangrijke rechtsvragen de Hoge Raad niet of niet tijdig genoeg, terwijl de maatschappelijke behoefte aan een richtinggevende uitspraak van de Hoge Raad groot is. De zaken over effectenlease zijn daarvan een voorbeeld. Om aan deze situatie tegemoet te komen, heeft de civiele rechter, zowel in eerste aanleg als in appel, sinds 1 juli 2012 de mogelijkheid om rechtsvragen te stellen aan de Hoge Raad. Deze vragen worden prejudiciële vragen genoemd.

De wetgever is ervan uitgegaan dat gemiddeld tien vragen per jaar aan de Hoge Raad zouden worden voorgelegd. In de praktijk blijkt de belangstelling voor dit instrument groter dan verwacht. Uit een eerste tussentijdse evaluatie van dit instrument (Universiteit Utrecht, 2016) blijkt bovendien dat het instrument van de prejudiciële vragen aan de Hoge Raad in een behoefte voorziet en dat het adequaat werkt.

De prejudiciële vragen die bij de Hoge Raad in behandeling zijn, worden geplaatst op de website www.hogeraad.nl/prejudiciële-vragen/.

De prejudiciële beslissingen worden, net als alle andere uitspraken van de Hoge Raad, op www.rechtspraak.nl gepubliceerd.

Wanneer kan een prejudiciële vraag worden gesteld?

De civiele rechter kan, op verzoek van een partij of ambtshalve, een prejudiciële vraag stellen als een antwoord op die vraag nodig is om op de eis of het verzoek te beslissen én de vraag rechtstreeks van belang is voor:

1. 'massavorderingen', waaronder wordt verstaan een veelheid aan

vorderingsrechten die gegrond zijn op dezelfde of soortgelijke feiten en uit dezelfde of soortgelijke samenhangende oorzaken voortkomen; of

2. de beslechting van talrijke andere feitelijk vergelijkbare zaken, waarin dezelfde vraag zich voordoet.

Het moet gaan om een rechtsvraag waarvan de beantwoording een zaak-overstijgend belang heeft.

Als voorbeeld van de eerste categorie kan worden genoemd de massaschade- zaken onder, sinds 1 januari 2020, de Wet afwikkeling massaschade in collectieve actie (Wamca). Bij de tweede categorie kan

gedacht worden aan een rechtsvraag over de uitleg van nieuwe wetgeving. Wil prejudiciële vraagstelling mogelijk zijn, dan moet het, kort gezegd, dus gaan om zaken waarin een rechtsvraag aan de orde is waarvan de beantwoording een zaakoverstijgend belang heeft.

De prejudiciële vraag hoeft geen zuivere rechtsvraag te zijn; ook vragen die tot een gemengde beslissing ([zie p. 7](#)) leiden, kunnen aan de Hoge Raad worden voorgelegd. In zo'n geval is te verwachten dat het antwoord van de Hoge Raad uitgangspunten, gezichtspunten of vuistregels bevat waarmee de lagere rechter verder uit de voeten kan. Net als in de reguliere cassatieprocedure beantwoordt de Hoge Raad géén zuiver feitelijke vragen.

De feiten hoeven nog niet vast te staan voor het beantwoorden van een prejudiciële vraag

In de eerste prejudiciële zaak - die ging over de vraag wanneer een notariële hypotheekakte kan worden aangemerkt als een executoriale titel - heeft de Hoge Raad opgemerkt dat prejudiciële vragen kunnen worden gesteld vóórdat de relevante feiten definitief vaststaan. Dit heeft tot gevolg dat de Hoge Raad bij de beantwoording van de prejudiciële vraag niet gebonden is aan de feiten die zijn vastgesteld door de rechter die de vraag stelt, al zal hij in beginsel wel van die feiten uitgaan. Voor het stellen van een prejudiciële vraag zal vaak voldoende zijn dat de procedure bij de lagere rechter zodanig is gevorderd dat

hij de voor de beantwoording relevante feiten voldoende kan afbakenen. Is sprake van een feitencomplex dat nog verre van compleet is, of in hoge mate betwist, dan kan de Hoge Raad het verzoek tot beantwoording van een prejudiciële vraag afwijzen. Dit kan ook indien nog niet vaststaat of het antwoord nodig is om op het geschil te beslissen.

In een geval waarin het feitencomplex nog in verschillende zin kan worden vastgesteld, kan de Hoge Raad ook een zodanig antwoord formuleren dat daarin meer algemene, richtinggevende uitgangspunten of vuistregels worden gegeven. Aan de hand daarvan kan het geschil vervolgens worden ‘gestroomlijnd’ en afgewikkeld bij de lagere rechter. Denkbaar is ook dat de Hoge Raad een meerledig antwoord geeft, zodat de lagere rechter weet hoe hij in verschillende situaties moet beslissen. De Hoge Raad merkte in dit verband op dat hem – met name waar het gemengde beslissingen betreft – in de prejudiciële procedure een ‘grotere beoordelingsvrijheid’ toekomt dan in cassatie.

Het antwoord op de prejudiciële vraag is in beginsel bindend

Het antwoord van de Hoge Raad op de prejudiciële vraag is in beginsel bindend voor de vraagstellende rechter (en voor partijen). ‘In beginsel’ omdat het zo kan zijn dat de lagere rechter een andere beslissing neemt dan op grond van de uitspraak van de Hoge Raad viel te verwachten, doordat de lagere rechter de feiten uiteindelijk anders vaststelt dan waarvan de Hoge Raad bij de beantwoording is uitgegaan. Naast binding voor de vraagstellende rechter heeft de prejudiciële uitspraak precedentwerking voor vergelijkbare zaken. De Hoge Raad zelf acht zich niet aan zijn eerdere antwoord gebonden in een latere cassatieprocedure indien mocht blijken dat de feiten toch anders lagen.

De formulering van prejudiciële vragen door de lagere rechter

De rechter die een prejudiciële vraag aan de Hoge Raad wil stellen, dient partijen in de gelegenheid te stellen zich daarover uit te laten. Deze uitlating betreft zowel de toepassing van de prejudiciële procedure, als de formulering

van de vraag. Tegen de beslissing van de rechter om een vraag te stellen en de inhoud van de vraag, staat geen beroep open.

Bij de tussenbeslissing waarin de rechter de vraag formuleert, moet tevens het onderwerp van het geschil worden vermeld, de door de rechter vastgestelde feiten, de door partijen ingenomen standpunten en een uiteenzetting waaruit blijkt dat wordt voldaan aan het vereiste dat beantwoording rechtstreeks van belang is voor massavorderingen of voor de beslechting van talrijke andere feitelijk vergelijkbare zaken. Deze beslissing stuurt de rechter vervolgens onverwijld naar de Hoge Raad. De rechter houdt de zaak aan totdat het antwoord van de Hoge Raad is ontvangen.

De rechter die een prejudiciële vraag heeft ingestuurd, houdt de procedure aan totdat de Hoge Raad een oordeel heeft gegeven. Mocht de prejudiciële vraag ook voor een andere procedure van belang zijn, dan kan de rechter ook die procedure aanhouden (al dan niet op verzoek van partijen) in afwachting van de beslissing van de Hoge Raad.

De prejudiciële procedure bij de Hoge Raad

Met de prejudiciële procedure bij de Hoge Raad is zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de regeling van de reguliere cassatieprocedure. De Hoge Raad heeft de bevoegdheid om een gestelde vraag direct af te doen, zelfs zonder motivering (vergelijkbaar met de toepassing van art. 81 RO in cassatiezaken). Hiertoe kan de Hoge Raad overgaan als hij van oordeel is dat de vraag zich niet voor beantwoording bij wijze van prejudiciële beslissing leent of als de

Met de prejudiciële procedure is aansluiting gezocht bij de reguliere cassatieprocedure.

vraag van onvoldoende gewicht is om beantwoording te rechtvaardigen. Daarmee heeft de Hoge Raad het dus volledig in eigen hand om een vraag al dan niet in behandeling te nemen.

Beslist de Hoge Raad niet op deze wijze, dan stelt hij partijen in de gelegenheid om schriftelijke opmerkingen te maken. De Hoge Raad kan ook anderen, zoals

consumentenorganisaties, vakbonden e.d., in de gelegenheid stellen schriftelijke opmerkingen te maken. Juist omdat de prejudiciële vraag een zaakoverstijgend belang heeft, kan het van belang zijn dat de Hoge Raad een zo compleet mogelijk beeld krijgt van de juridische en maatschappelijke context waarin de vraag moet worden gezien.

Dergelijke schriftelijke opmerkingen kunnen slechts door een advocaat bij de Hoge Raad worden gemaakt. Het is van belang daarin meteen volledig te zijn, omdat geen recht bestaat op een tweede schriftelijke ronde; de Hoge Raad kan die echter wel toestaan, bijvoorbeeld om te reageren op de opmerkingen die de wederpartij en derden hebben gemaakt.

Vervolgens neemt de procureur-generaal een conclusie. Deze conclusie zal (net als in reguliere cassatiezaken) een analyse bevatten van de aan de orde zijnde rechtsvragen met een bespreking van de relevante rechtspraak en literatuur. Het verschil is dat de conclusie niet adviseert over de gegrondheid van het cassatiemiddel, maar over de beantwoording van de gestelde vraag. Zodra de conclusie is genomen, bepaalt de Hoge Raad de dag waarop hij uitspraak zal doen. Bij zijn beantwoording kan de Hoge Raad de gestelde vraag herformuleren. De Hoge Raad kan partijen in de gelegenheid stellen zich daarover uit te laten. Dat zal hij niet doen als de herformulering van ondergeschikte betekenis is.

Kosten van de prejudiciële procedure

Griffierechten zijn voor een prejudiciële procedure niet verschuldigd. Voorts dragen partijen vooralsnog hun eigen (advocaat)kosten. De Hoge Raad stelt echter in zijn uitspraak wel de kosten vast van de prejudiciële procedure. Het is uiteindelijk aan de rechter die de prejudiciële vraag heeft gesteld om te beslissen welke partij veroordeeld wordt om die kosten aan de andere partij te vergoeden.

Termijnen en duur van de procedure

In de wettelijke regeling van de prejudiciële procedure zijn geen termijnen

In de praktijk blijkt de prejudiciële procedure bij de Hoge Raad zes tot twaalf maanden te duren.

opgenomen. In het procesreglement van de Hoge Raad staat dat de Hoge Raad erop toeziet dat de procedure met voortvarendheid wordt gevoerd.

In de praktijk blijkt de prejudiciële

procedure bij de Hoge Raad zes tot twaalf maanden te duren. Deze termijn zal langer zijn indien de Hoge Raad op zijn beurt prejudiciële vragen moet stellen aan (bijvoorbeeld) het Hof van Justitie EU.

De prejudiciële beslissing is genomen en dan?

Als de Hoge Raad uitspraak heeft gedaan, zendt de griffier van de Hoge Raad een afschrift daarvan en van alle andere stukken van de prejudiciële procedure (zoals de schriftelijke opmerkingen van partijen en de conclusie van de procureur-generaal) aan de rechter die de vraag heeft gesteld. Die zal de zaak vervolgens moeten beslissen met inachtneming van de uitspraak van de Hoge Raad, nadat hij partijen in de gelegenheid heeft gesteld zich daarover uit te laten.

Praktijkvoorbeeld: aov-verzekering

Contractenrecht

HR 28 september 2018, ECLI:NL:HR: 2018:1800, NJ 2020/68

(Aov-verzekering)

In deze zaak is aan de Hoge Raad voorgelegd of een standaardbeding in polisvoorwaarden voor arbeidsongeschiktheidsverzekeringen voor zelfstandigen oneerlijk is in de zin van art. 3 lid 1 Richtlijn oneerlijke bedingen (Richtlijn 93/13/EEG). Het beding bepaalt dat de mate van arbeidsongeschiktheid van de verzekerde, de omvang van de uitkering en de periode waarvoor deze zal gelden, worden vastgesteld door de verzekeraar aan de hand van gegevens van door de verzekeraar aan te wijzen medische en andere deskundigen. De Hoge Raad stelt eerst vast dat de verzekeringnemer bij een dergelijke type verzekering geldt als consument en de genoemde bepaling niet als kernbeding kwalificeert. Vervolgens legt de Hoge Raad het beding uit aan de hand van de Haviltex-maatstaf en met toepassing van de contra-proferentem regel. Op basis van deze uitleg concludeert de Hoge Raad dat de verzekeraar op grond van dit beding een standpunt inneemt omtrent de mate van arbeidsongeschiktheid van de verzekerde op basis van deskundigenonderzoek, dat niet leidt tot een aanzienlijke verstoring van het evenwicht in strijd met de goede trouw en dus niet oneerlijk is.

Cassatieadvocaat voor de verzekeraar: Diederik van der Kooij

Cassatie in belastingzaken

Een bestuursrechtelijke procedure die anders en eender is

Chantal Presilli

De Hoge Raad is de hoogste rechter in belastingzaken

De Hoge Raad is ook de hoogste rechter in belastingzaken. Het gaat dan met name om de belastingheffing door de rijksoverheid of lagere overheden, zoals provincies, gemeenten en waterschappen. In mindere mate gaat het om de heffing van socialeverzekeringspremies, namelijk indien het een zaak betreft die gevolgen heeft voor de uitleg van begrippen die ook voor de belastingheffing van belang zijn. Sinds 1 juli 2016 is de Hoge Raad ook de hoogste rechter voor belastingzaken van de Caribische delen van het Koninkrijk.

In belastingzaken is de cassatieprocedure een bestuursrechtelijke procedure.

De procedure in belastingzaken is – ook in cassatie – een bestuursrechtelijke procedure. In die zin is de Hoge Raad een van de hoogste bestuursrechtelijke colleges, naast andere bestuursrechters

zoals de Afdeling rechtspraak van de Raad van State, de Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het Bedrijfsleven.

De omvang van de toetsing in cassatie

Net zoals in civiele cassatiezaken zijn in cassatie in belastingzaken beperkingen gesteld aan de mogelijkheden om een uitspraak van de lagere rechter aan te vechten. Ook in belastingzaken kan de Hoge Raad rechtsoordelen van de lagere rechter volledig toetsen, maar feitelijke oordelen slechts marginaal. Beide oordelen moeten in cassatie op een verschillende wijze bestreden worden (zie nader p. 6 e.v.). Anders dan in civiele zaken kan de Hoge Raad in belastingzaken een uitspraak van de lagere rechter ook ‘ambtshalve’ casseren, dat wil zeggen op gronden die niet door partijen zijn aangevoerd. Van deze mogelijkheid maakt de Hoge Raad echter vrijwel geen

gebruik meer. De kans om bij een ondeugdelijk geformuleerd cassatieberoep 'gered' te worden door de Hoge Raad is dus klein.

De mogelijkheden om de uitspraak van de lagere rechter in cassatie onderuit te krijgen hangen dus ook in belastingzaken sterk af van een juiste analyse van de oordelen van de lagere rechter en van de juiste bestrijding ervan in cassatie. Voor beide is kennis en ervaring op cassatiegebied vereist.

De termijn voor het instellen van cassatie in belastingzaken

De procedure bij de belastingkamer van de Hoge Raad verschilt op belangrijke punten van de civielrechtelijke procedure. De beroepstermijn is korter, namelijk zes weken in plaats van de gebruikelijke drie maanden in de meeste

civiele zaken. Anders dan in civiele zaken hoeft de motivering van het cassatieberoep niet binnen de beroepstermijn te worden ingediend. Volstaan kan worden met een ongemotiveerd cassatieberoepschrift.

De procedure bij de belastingkamer van de Hoge Raad verschilt op belangrijke punten van de civielrechtelijke procedure.

De Hoge Raad stelt vervolgens een termijn van zes weken vast, waarbinnen de motivering van het cassatieberoep moet worden ingediend. In de praktijk is de termijn voor de indiening van de motivering van het cassatieberoep dus ongeveer drie maanden. De termijn voor het indienen van de cassatieklachten komt dus uiteindelijk overeen met de reguliere civiele cassatietermijn. Net zoals in civielrechtelijke cassaties is in belastingzaken de vereiste 'cassatietechnische bril' en kennis van de mogelijkheden en beperkingen van het cassatieberoep.

Digitaal procederen is in een aantal gevallen verplicht

Sinds 15 april 2020 is digitaal procederen verplicht voor beroepsmatige rechtsbijstandsverleners, niet-natuurlijke personen en bestuursorganen. Zij kunnen een cassatieberoepschrift dus alleen indienen via het webportaal van de Hoge Raad. Dit geldt ook voor Caribische belastingzaken. Anderen kunnen

kiezen voor digitaal procederen of een cassatieberoepschrift per brief of per fax indienen bij de Hoge Raad, maar niet per e-mail.

Geen verplichte procesvertegenwoordiging, behalve bij pleidooi

In belastingzaken bestaat – anders dan in civiele zaken – geen verplichte procesvertegenwoordiging, behalve bij een pleidooi bij de Hoge Raad: dat kan alleen worden gehouden door een advocaat. Het verzoek om de zaak zo nodig in een (mondeling of schriftelijk) pleidooi toe te mogen lichten moet uiterlijk worden gedaan bij de indiening van de motivering van het cassatieberoep. Een ander verschil met de civielrechtelijke procedure is dat de belastingplichtige in cassaties over rijksbelastingen (zoals bijvoorbeeld vennootschapsbelasting, loonbelasting, omzetbelasting, inkomstenbelasting) een andere partij tegenover zich krijgt. In feitelijke instanties was dat de inspecteur van de belastingdienst, in cassatie de Staatssecretaris van Financiën. In de praktijk worden cassaties in belastingzaken altijd door het Ministerie van Financiën behandeld.

Indienen van een verweerschrift

Nadat cassatieberoep is ingesteld plaatst de griffier van de Hoge Raad een bericht voor de wederpartij in het webportaal en stuurt daarvan een kopie per post aan de wederpartij. De griffie stuurt ook het cassatieberoepschrift en de (eventueel later ingediende) motivering per post aan de wederpartij, als deze niet digitaal procedeert. Die kan vervolgens binnen een door de Hoge Raad gestelde termijn (in beginsel binnen acht weken) een verweerschrift indienen. Net als in civiele cassaties kan de verweerder, tegelijk met het verweerschrift, zelf cassatieberoep instellen ('incidenteel cassatieberoep'), waarop de andere partij binnen vier weken schriftelijk mag reageren.

Indien de verweerder in cassatie de zaak in een pleidooi wil laten toelichten, moet hij daarom verzoeken in het verweerschrift. Indien niet door een van beide partijen om pleidooi is verzocht, kan degene die het cassatieberoep had ingesteld binnen vier weken reageren op het verweerschrift met een conclusie van repliek. De andere partij kan daarop weer binnen vier weken reageren met een conclusie van dupliek.

De zaak leent zich niet voor cassatie

Indien na bestudering van het cassatieberoep blijkt dat de zaak zich niet leent voor cassatie kan de Hoge Raad de zaak op grond van art. 80a RO zonder motivering niet-ontvankelijk verklaren (zie nader p. 18).

De conclusie van de procureur-generaal

Indien de Hoge Raad de zaak wel in behandeling neemt, kan de procureur-generaal een conclusie nemen. Zo'n conclusie is in fiscale cassatiezaken niet verplicht. In slechts ongeveer één op de zeven gevallen wordt zo'n conclusie genomen.

De uitspraak van de Hoge Raad

De Hoge Raad doet vervolgens uitspraak bij arrest. Indien de Hoge Raad het cassatieberoep ongegrond of niet-ontvankelijk verklaart eindigt de procedure en blijft de uitspraak van de lagere rechter in stand. In 10 tot 15% van de gevallen verklaart de Hoge Raad het cassatieberoep gegrond. In dat geval kan hij de zaak verwijzen naar een ander hof (of soms naar hetzelfde hof) of de zaak zelf afdoen. De Hoge Raad zal de zaak zelf afdoen als duidelijk is wat de einduitkomst moet zijn. In dat geval eindigt de procedure met het arrest van

de Hoge Raad. In geval van verwijzing wordt de procedure bij het hof voortgezet met inachtneming van de uitspraak van de Hoge Raad. Na de uitspraak van het hof kan eventueel opnieuw cassatieberoep worden ingesteld.

In 10 tot 15% van de gevallen verklaart de Hoge Raad het cassatieberoep gegrond.

Duur en versnelling van de procedure

De cassatieprocedure vormt het sluitstuk van een lange procedure die volgt op bezwaar tegen de aanslag of een andere beschikking van de inspecteur, beroep bij de rechtbank en hoger beroep bij het hof (art. 26 ev. AWR). De lengte van de fiscale cassatieprocedure varieert per zaak van enkele maanden tot meer dan twee jaar.

De Hoge Raad heeft de gemiddelde doorlooptijd inmiddels weten terug te brengen naar minder dan een jaar.

Versnelling van de procedure is mogelijk door het instellen van sprongcassatie na de uitspraak van de rechtbank en zo hoger beroep bij het hof over te slaan. Sprongcassatie is alleen mogelijk met schriftelijke instemming van de Minister van Financiën als het gaat om rijksbelastingen. Die is over het algemeen bereid daaraan mee te werken, o.a. vanwege de onmogelijkheid van prorogatie in belastingzaken (een rechtstreeks beroep bij het gerechtshof met overslaan van de rechtbank). Sprongcassatie kan met name opportuun zijn in gevallen waarin geen geschil meer bestaat over de feiten, maar nog slechts een zuivere rechtsvraag partijen verdeeld houdt.

De fiscale rechtsgang kent sinds 1 januari 2016 een prejudiciële procedure naar het voorbeeld van de prejudiciële procedure in civiele zaken.

Praktijkvoorbeeld: hof heeft zijn oordeel over winst-uitdeling en vergrijpboete onvoldoende gemotiveerd

Belastingrecht

HR 13 januari 2023, ECLI:NL:HR:2023:26, NTFR 2023/122

Een plastisch chirurg heeft per 31 december 2009 EUR 632.891 van zijn BV geleend. In 2010 was deze lening opgelopen tot EUR 803.414. Het hof heeft vastgesteld dat de BV in 2010 haar rechten als schuldeiser voor de gehele lening heeft prijsgegeven, wat betekent dat er sprake is van een belaste winstuitdeling van het gehele bedrag van EUR 803.414. Het hof oordeelt verder dat de chirurg zich bewust was van de onttrekking en lichtvaardig heeft gehandeld, zodat hem grove schuld verweten kan worden. Het hof stelt de vergrijpboete vast op 25%. De Hoge Raad oordeelde dat het hof een onderscheid had moeten maken tussen (a) uitdelingen die plaatsvinden op het moment waarop de BV geldmiddelen aan haar aandeelhouder verstrekt, en (b) uitdelingen die pas later plaatsvinden doordat de BV de rechten die haar als schuldeiser toekomen vrijwillig prijsgeeft. Het hof had in dat kader beter moeten motiveren of, en tot welk bedrag, de BV in 2010 een uitdeling heeft gedaan. Voorts moet men kunnen vertrouwen op een belastingaangifte die door een gerenommeerde belastingadviseur is opgesteld en ingediend. Het hof had derhalve ook beter moeten motiveren waarom de vergrijpboete gerechtvaardigd was, ondanks dat de plastisch chirurg destijds alle relevante informatie aan zijn belastingadviseur had verstrekt. De Hoge Raad heeft de zaak naar een ander hof verwezen.

Advocaten voor eiser in cassatie: Alexander van der Voort
Maarschalk en Wieger Kop

Cassatie in strafzaken

‘Last resort’ aan het Korte Voorhout

Frank Mattheijer

De Hoge Raad is de hoogste rechter in strafzaken

De tweede kamer van de Hoge Raad, ook wel aangeduid als de strafkamer, oordeelt als hoogste rechter op nationaal niveau over strafzaken. Het overgrote deel van de beroepen in cassatie in strafzaken wordt ingesteld door verdachten. Zij hebben de hoop, niet zelden de verwachting, dat de Hoge Raad in hun zaak ‘recht’ zal doen en het veroordelend arrest van het hof zal vernietigen. Die verwachting is niet steeds gebaseerd op een juist beeld van de taak van de Hoge Raad binnen ons rechtsbestel. Hieronder volgen de mogelijkheden en grenzen van het cassatieberoep in vogelvlucht.

De Hoge Raad doet in beginsel geen onderzoek naar de feiten

Voordat een zaak aan de Hoge Raad kan voorgelegd worden, is deze doorgaans al behandeld door twee feitelijke instanties: de rechtbank en het gerechtshof. Net als in civiele zaken is de behandeling in cassatie door de Hoge Raad niet een volle behandeling in derde instantie. Uitzonderingen daargelaten, doet de Hoge Raad geen onderzoek naar de feiten. Inzet van een beroep in cassatie is de uitspraak (of onderdelen daarvan) van de laatste feitelijke rechter die over de zaak oordeelde. In cassatie kan aan de orde worden gesteld of die uitspraak tot stand is gekomen met juiste toepassing van het recht en of de motivering van die uitspraak volstaat.

De Hoge Raad doet in beginsel geen onderzoek naar de feiten.

Cassatierechtspraak is daarmee in hoge mate een juridisch-technische aangelegenheid die specialisatie vergt.

Anticipatie in feitelijke aanleg

Idealiter vindt in feitelijke aanleg anticipatie plaats op een mogelijk cassatieberoep. Niet zelden zijn klachten in cassatie kansloos omdat in

De basis voor een kansrijk cassatieberoep wordt dan ook uiterlijk in de laatste feitelijke instantie gelegd.

feitelijke instantie niet scherp genoeg werd geprocedeerd. De basis voor een kansrijk cassatieberoep wordt dan ook uiterlijk in de laatste feitelijke instantie gelegd. Wil men in cassatie met vrucht kunnen klagen over de

manier waarop de rechter is omgegaan met verzoeken en verweren van de verdediging, dan zullen deze bij de feitenrechter duidelijk, voldoende gemotiveerd en kenbaar naar voren moeten zijn gebracht.

Daarnaast dient een in alle opzichten deugdelijke basis voor de positie van de verdediging te zijn gelegd. Dat geldt voor de feiten die voor toepassing van het recht van belang zijn en voor het recht zelf. Procedureel gezien wordt van de verdediging een actieve opstelling verwacht. Als de rechter het niet helemaal volgens het boekje doet, maar de verdediging staat erbij en kijkt ernaar, kan daarover in veel gevallen niet later alsnog bij de Hoge Raad geklaagd worden. Het is dus zaak in hoger beroep zo te procederen, dat het springende punt aan de Hoge Raad ter beoordeling voorgelegd kan worden.

Instellen van het cassatieberoep

Anders dan in de civiele cassatieprocedure wordt een strafrechtelijk beroep in cassatie ingesteld door een verklaring af te leggen ter griffie van het gerecht dat de uitspraak wees waartegen het cassatieberoep zich richt. Zo'n verklaring kan de verdachte zelf afleggen, verstandig is dat echter niet. Een goed cassatieberoep vergt een technische analyse. Het kan bijvoorbeeld zinvol zijn het cassatieberoep te beperken, zodat positieve elementen uit het arrest zeker gesteld worden. Hierbij kan gedacht worden aan feiten waarvan de verdachte is vrijgesproken. Zonder zo'n beperking mag een hof waarnaar de zaak na de uitspraak van de Hoge Raad wordt verwezen namelijk, anders dan in een civiele procedure, alsnog anders oordelen over die positieve elementen.

Na het instellen van het cassatieberoep, zal de griffier van het hof het dossier aan de griffie van de Hoge Raad zenden. Hier gaat doorgaans enige tijd

overheen: regelmatig moet het arrest na het instellen van cassatie nog worden uitgewerkt. Voor het proces-verbaal dat wordt opgemaakt van de zitting geldt dat altijd. Na ontvangst van de stukken zal de Hoge Raad een bericht aan de verdachte en zijn raadsman sturen, waarin wordt aangegeven dat op straffe van niet-ontvankelijkheid voor een bepaalde termijn een cassatieschriftuur dient te worden ingediend.

Het gevolg van het instellen van een cassatieberoep: schorsende werking

Beroep in cassatie is een 'gewoon rechtsmiddel'. Dat betekent dat de aanwending ervan een schorsende werking heeft ten aanzien van de uitspraak die onderwerp is van het beroep. Het Openbaar Ministerie kan dus niet overgaan tot tenuitvoerlegging van straffen en maatregelen zolang niet door de Hoge Raad is beslist.

Schriftuur en verplichte proces-vertegenwoordiging

De cassatieschriftuur kan enkel door een advocaat worden ingediend; waar de verdachte zichzelf in feitelijke instanties mag verdedigen, kent de procedure bij de Hoge Raad verplichte procesvertegenwoordiging. Dat hangt samen met het hierboven al aangestipte juridisch-technische karakter.

In de cassatieschriftuur dient te worden aangegeven wat precies de klachten zijn tegen de uitspraak, de inzet van het cassatieberoep. Deze klachten worden verwerkt in zogenoemde cassatiemiddelen, met per middel een toelichting. De te formuleren middelen kunnen verschillende rechts- en motiveringsklachten bevatten.

De conclusie van de procureur-generaal

Na indiening van de cassatieschriftuur zal de procureur-generaal bij de Hoge Raad een conclusie nemen, tenzij het een zogenaamde 80a-zaak betreft, (waarover meer op p. 56). Deze conclusie is een advies van de procureur-generaal aan de Hoge Raad. De procureur-generaal spreekt zich uit over de gegrondheid van de klachten en adviseert over de wijze waarop de Hoge Raad de zaak kan afdoen. Omdat de Hoge Raad het advies van de procureur-

generaal vaak volgt, is de inhoud van dit advies een belangrijke indicatie voor de slagingskansen van het cassatieberoep.

Het parket van de procureur-generaal bij de Hoge Raad is geheel onafhankelijk van het Openbaar Ministerie (en valt anders dan de procureurs-generaal bij het OM niet onder het gezag van de Minister van Justitie en Veiligheid). Het advies van de procureur-generaal bij de Hoge Raad is objectief en onafhankelijk. De advocaat van de verdachte wiens zaak inzet is van het cassatieberoep krijgt overigens, net als in de civiele cassatieprocedure, gelegenheid hierop te reageren in een zogeheten borgersbrief ([zie ook p. 20 en p. 25](#)).

Verweermogelijkheden

De cassatieprocedure in strafzaken kent enkele ongelijkheden tussen de procespartijen (het OM en de verdachte). Zo heeft het OM niet de bevoegdheid zijn beroep en cassatiemiddelen mondeling toe te lichten. Ook heeft het OM, anders dan de verdachte, niet de bevoegdheid tot het instellen van incidenteel beroep. Verder mag de verdachte cassatieberoep ingesteld door het OM (schriftelijk) tegenspreken, maar mag het OM dat niet als de verdachte cassatie instelt. Tot slot kan de verdachte middels de bovengenoemde borgersbrief reageren op de conclusie van de procureur-generaal als het OM cassatie instelt, maar mag het OM dat niet als de verdachte cassatie heeft ingesteld.

De uitspraak van de Hoge Raad

Na deze schriftelijke wisseling van stukken doet de Hoge Raad uitspraak. Hierbij zijn grofweg drie mogelijkheden: het cassatieberoep wordt niet-ontvankelijk verklaard ([zie ook p. 55 en p. 56](#)), het cassatieberoep wordt verworpen of de Hoge Raad vernietigt ('casseert') de bestreden uitspraak.

Als de Hoge Raad het beroep verwerpt, wordt de uitspraak van het hof direct onherroepelijk. Dat betekent dat deze ten uitvoer gelegd kan worden en dat de executiefase begint.

Als de Hoge Raad casseert, is er een aantal mogelijkheden. Soms kan de Hoge Raad de zaak zelf afdoen. Dat is met name het geval als de relevante feiten voldoende vaststaan en de Hoge Raad enkel het recht hierop nog behoeft toe te passen. In het grootste gedeelte van de gevallen wijst de Hoge Raad de zaak terug naar het hof. In uitzonderlijke gevallen van vernietiging verwijst de Hoge Raad de zaak naar een ander hof. Het hof moet de zaak dan opnieuw in behandeling nemen en daarbij de uitspraak van de Hoge Raad in aanmerking nemen. Dat betekent dat de zaak feitelijk opnieuw behandeld moet worden. In andere gevallen raakt de geslaagde klacht maar een onderdeel van de zaak en blijft de behandeling na verwijzing beperkt.

Grote werklast voor de Hoge Raad: enkele cijfers

Anders dan de civiele procedure, is de strafrechtelijke cassatieprocedure vrij van griffierechten. Bovendien schorst het beroep de tenuitvoerlegging van de uitspraak van het hof. Dat leidde tot populariteit van het rechtsmiddel en een zo grote toestroom aan zaken dat de Hoge Raad het werk niet meer – tijdig – aankon.

In 2021 werden 3.346 strafzaken aan de Hoge Raad voorgelegd.

Zo werden in 2021 3.346 strafzaken aan de Hoge Raad voorgelegd en deed de Hoge Raad 3.417 uitspraken. In veel strafrechtelijke cassatiezaken wordt door

de verdachte wel cassatie ingesteld, al dan niet met als hoofddoel om tenuitvoerlegging van een opgelegde straf op te schorten, maar uiteindelijk geen cassatiemiddel ingediend. Van de 3.346 ingestelde cassaties in 2021 is slechts in 1.722 gevallen daadwerkelijk een of meer cassatiemiddelen ingediend. De gemiddelde doorlooptijd per zaak bedroeg 248 dagen (geteld vanaf de datum dat het dossier bij de Hoge Raad binnenkwam).

Mogelijkheden tot beperking van de werklast: aanpassing van de motiveringsplicht

Om de werklast van de Hoge Raad te verminderen, voorzag de wetgever in mogelijkheden om een cassatieberoep zonder inhoudelijke dan wel met een

verkorte motivering niet-ontvankelijk te verklaren of te verwerpen. Indien de voorgestelde klachten klaarblijkelijk niet tot cassatie kunnen leiden of de partij die het beroep heeft ingesteld daarbij onvoldoende belang heeft, kan de Hoge Raad het cassatieberoep niet-ontvankelijk verklaren zonder inhoudelijke motivering (art. 80a RO). Indien de aangevoerde klachten niet nopen tot beantwoording van rechtsvragen in het belang van de rechtseenheid of de rechtsontwikkeling, kan de Hoge Raad deze klachten verwerpen met een verkorte motivering (art. 81 RO).

Bij de inrichting van de cassatieschriftuur moet duidelijk aangegeven worden wat het belang is bij de klacht in cassatie.

Bij de inrichting van de cassatieschriftuur moet hiermee rekening gehouden worden en moet duidelijk aangegeven worden wat het belang is bij de klacht in cassatie. In 2021 zijn 1070 cassatieberoepen niet-ontvankelijk

verklaard met toepassing van art. 80a RO en zijn 268 zaken afgedaan met de in art. 81 RO bedoelde, verkorte motivering.

Toepassing van art. 80a en 81 RO is niet principieel in strijd met art. 6 EVRM, zo oordeelde het EHRM op 24 april 2018 in de zaak *Baydar/Nederland* (EHRM 24 april 2018, nr. 55385/14, AB 2019/49).

Cassatie in het belang der wet en prejudiciële vragen

Op voordracht van de procureur-generaal bij de Hoge Raad is in strafzaken nog cassatie in het belang der wet mogelijk. Deze procedure brengt geen wijziging in de positie van partijen met zich.

Met ingang van 1 oktober 2022 is het ook voor feitenrechters in strafrechtelijke procedures mogelijk geworden prejudiciële vragen te stellen aan de Hoge Raad.

Praktijkvoorbeeld: bancaire zorgplicht bij beleggingsadviesrelaties met particuliere beleggers

Financieel recht

Hr 6 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:1845, NJ 2020/17 (*Insinger/Gilissen*)

Bankiers als rechtsopvolgster van Theodoor Gilissen *Bankiers c.s. /X*)

Op een bank rust een bijzondere zorgplicht bij beleggingsadviesrelaties met particuliere beleggers. De inhoud van deze bijzondere zorgplicht is afhankelijk van de omstandigheden van het geval, waarbij onder meer de mate van deskundigheid en relevante ervaringen van de cliënt, zijn inkomens- en vermogenspositie en de ingewikkeldheid van het product en de daaraan verbonden risico's relevant zijn. In deze zaak heeft Theodoor Gilissen Bankiers (TGB) een beleggingsbemiddelingsovereenkomst gesloten met een particuliere belegger Volgens het hof heeft de bank haar bijzondere zorgplicht jegens de cliënt geschonden, omdat slechts professionele beleggers van deze zorgplicht zijn uitgesloten. Tegen dat oordeel is de bank met succes in cassatie gegaan. De Hoge Raad oordeelde dat het haften onrechte geen aandacht heeft besteed aan het betoog van de bank dat de cliënt moet worden aangemerkt als deskundige en professionele belegger, die wist wat hij deed en welbewust risico's heeft genomen die aan de derivatenhandel en de door partijen overeengekomen constructie verbonden waren.

Cassatieadvocaten voor TGB c.s.: Bart van der Wiel en Laura van Gardingen

Houthoff cassatieteam



LAURA VAN GARDINGEN

ADVOCaat | PARTNER

T +31 20 605 65 15

M +31 6 2295 7436

l.van.gardingen@houthoff.com



ALBERT KNIGGE

ADVOCaat | PARTNER

T +31 20 605 65 62

M +31 6 5184 5323

a.knigge@houthoff.com



REMME VERKERK

ADVOCaat | PARTNER

T +31 10 217 29 28

M +31 6 1304 8574

r.verkerk@houthoff.com



BART VAN DER WIEL

ADVOCaat | PARTNER

T +31 20 605 61 11

M + 31 6 2025 0758

b.van.der.wiel@houthoff.com



NAOMI DEMPSEY

ADVOCaat | COUNSEL

T +31 20 605 65 92

M +31 6 1304 8525

n.dempsey@houthoff.com



DIEDERIK VAN DER KOOIJ

ADVOCaat | COUNSEL

T +31 20 605 65 96

M +31 6 2248 1563

d.van.der.kooij@houthoff.com



WIEGER KOP

BELASTINGADVISEUR | ADVOCaat | COUNSEL

T +31 20 605 65 60

M +31 6 1347 5539

j.kop@houthoff.com



ANNE STORTELDER

ADVOCaat | COUNSEL

T +31 20 605 65 55

M +31 6 2291 4001

a.stortelder@houthoff.com



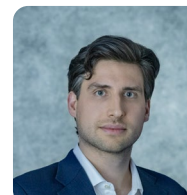
LINDSAY BURWICK

ADVOCaat | SENIOR ASSOCIATE

T +31 20 605 62 12

M +31 6 3006 1480

l.burwick@houthoff.com



TIJS VAN TATENHOVE

ADVOCaat | SENIOR ASSOCIATE

T +31 20 605 65 05

M +31 6 5192 9980

t.van.tatenhove@houthoff.com

Copyright©2023 Houthoff

Kansen in cassatie is een uitgave van Houthoff. Deze uitgave is met de grootst mogelijke zorg tot stand gekomen. Houthoff en de auteurs aanvaarden geen aansprakelijkheid voor onjuistheden of onvolkomenheden die eventueel in deze uitgave voorkomen.

Blijf op de hoogte van belangrijke uitspraken van de Hoge Raad via onze News Update Hoge Raad. Elke vrijdag geven wij de essentie van de belangrijkste uitspraken van de drie kamers van de Hoge Raad van die week weer in deze vrij toegankelijke News Update. Aanmelden kan via newsupdate@houthoff.com. Volg ons ook op twitter via @Houthoff.

www.houthoff.com

AMSTERDAM / ROTTERDAM / BRUSSEL / LONDEN / NEW YORK